

Per a un estudi de la sintaxi de Jacint Verdaguer

Abelard Saragossà
(Universitat de València)

*A tots els cristians valencians
que admiren Verdaguer
i, aprenent d'ell,
intenten millorar
el valencianisme actual.*

1. Introducció

1.1. Importància de la llengua de Verdaguer

En els Departaments de Filologia Catalana, és habitual fer tesis doctorals sobre la llengua de tal autor o de tal obra. Els dos objectius d'aixos treballs són sempre els mateixos: conèixer quina ha sigut l'evolució de la llengua, de tal manera que contribuïm a perfeccionar la llengua culta actual, siga enriquint-la o siga rectificant algun defecte. Les investigacions dites no han tingut fins ara com a objecte d'estudi un autor (o una obra) ni de la Renaixença ni dels moviments posteriors. En una llengua que haja tingut un desplegament històric regular, les implicacions d'eixa absència són menors. En canvi, en una llengua en què el coneixement escàs del passat també afecta els autors de la Renaixença i del Modernisme (i fins i tot una part dels noucentistes), trobe que el buit esmentat és negatiu, i més quan, entre els autors poc divulgats, n'hi ha que tenen una llengua molt valuosa, com ara Jacint Verdaguer.

Per sort, el valor de la proposta lingüística de Verdaguer ha sigut reconegut des del principi. De les mostres de reconeixement que Narcís Garolera (1991: 224-236) esmenta en el seu treball (alhora meticulós i ampli), en reproduiré tres que abracen quasi un segle. En la mateixa Renaixença, ja va ser destacada la qualitat lingüística de Verdaguer. Mirem l'opinió de Francesc Matheu:

1. [E]l coneixement de l'idioma no's nota solament en els versos [...] sinó sobre tot en la prosa, escrita sempre planerament, ab gran senzillesa, sense màcula d'afectació ni regust d'estrangeria, y revelant en totes ses flexions la més genuïna catalanitat. És una prosa *pagesa*, ja que arrenca del lèxich y de la construcció montanyenchs, y *senyora* per la sobrietat, la justesa y'l bon gust ab qu'es usada. (Francesc Matheu; p. 227 de Garolera)

En les valoracions de la llengua de Verdaguer, és molt corrent remarcar l'arrelament, és a dir, la unió que hi havia entre el seu model lingüístic i la llengua plana i viva de la seua comarca. Ja ho hem vist en la citació anterior, i també ho trobarem en la segona valoració, que correspon al crític literari Josep Maria Capdevila:

2. Verdaguer feia aquests treballs d'orfebreria amb les maneres de dir més vives i corrents; no usava mots i maneres de dir si no eren d'ús; els aprenia del poble; [...] estudiava la llengua amb escrúpol de bon artista. (Josep Maria Capdevila, 1936; p. 229 de Garolera)

La tercera mostra que he triat correspon a un autor que va procurar aconseguir una llengua alhora genuïna i natural. Josep Pla va destacar la prosa de Verdaguer fins al final de la seua vida: és «insuperada, magnífica», deia en 1966; i, al cap de dos dècades, la posava com a model:

3. Per a saber escriure una mica el català s'ha de llegir constantment la prosa de Verdaguer, sobretot [...] els seus escrits de viatges per Europa i [...] pel nord d'Àfrica [...]. Verdaguer és un prosista d'una utilitat sense rival possible. (Josep Pla, 1984; p. 233 de Garolera)

En l'actualitat, continuem trobant opinions semblants, com ara la de Ramon Pinyol:

4. Verdaguer [...] va contribuir decisivament a canviar el panorama, amb una síntesi equilibrada entre la llengua clàssica medieval i la popular rural, que va esdevenir un model i que va retornar la confiança en la capacitat expressiva del català com a llengua literària. (Pinyol 2002: 34)

La veritat és que l'escriptor de la Plana de Vic va aconseguir un objectiu que posteriorment em pense que no ha repetit ningú: ser popular entre sectors de la societat valenciana amb una consciència nacional primària.

En efecte, es veu que no foren pocs els capellans valencians que, durant el primer terç del segle XX, llegien i admiraven les poesies del poeta català.

Realment, cal fer investigacions lingüístiques sobre la llengua de Jacint Verdaguer. I també sobre els novel·listes modernistes i sobre les traduccions de novel·les i de narracions de Carles Riba i de Josep Carner. En eixa línia d'investigació, no cal dir que és fonamental estudiar la llengua de Josep Maria de Sagarra i de Josep Pla. I també la de Llorenç Villalonga i de Vicent Andrés Estellés. Unes investigacions en què sempre hauríem de buscar les redaccions originals, sovint tan canviades pels correctors. Per a aconseguir conèixer la llengua original dels autors, els epistolaris són una bona ajuda. També seria positiu que els treballs sobre autors moderns no focalitzaren la fonètica, la grafia i la morfologia (com passa habitualment en els treballs de gramàtica històrica), sinó també les paraules i les construccions sintàctiques, que són el fonament bàsic de la personalitat d'una llengua. En definitiva, en els estudis de llengua hauríem de fer un eixamplament semblant al que ha practicat l'editorial Barcino en l'edició d'escriuts clàssics.

1.2. *Components de la llengua de Verdaguer*

Hem vist que els admiradors de la llengua de Verdaguer han subratllat l'arrelament a la llengua viva. Eixe principi de la normativa també el tenia l'ideòleg mallorquí Marià Aguiló, que Verdaguer i uns altres autors (com ara Teodor Llorente) prenen com a mestre en el tema del model lingüístic. I Verdaguer el va assumir. Així, en una conversa amb Joaquim Ruyra l'escriptor d'Osona afirma que, en el tema de la llengua, «la bona norma és el poble» (Garolera, 1991: 255).¹ Hem de deduir d'eixa afirmació («La bona norma és el poble») que el nostre autor volia construir el seu model lingüístic a partir exclusivament de la llengua popular? La resposta és, naturalment, negativa. La restricció a la llengua viva deu ser incompatible amb centenars i centenars de paraules, de formes i de construccions de la seua obra. Com ara, l'oració següent havia de sonar tan artificiosa en el segle XIX com actualment:

5. Semblava talment una ciutat encantada (*Excursions i viatges*, II, p. 17)

1. Un dels estudiosos de Verdaguer confirma que la precisió amb què usava el lèxic anava «acompanyada d'un viu interès a reflectir, amb fidelitat, les formes lexicals vives en els indrets catalans visitats per l'autor» (Garolera 1991: 258).

O, estudiant les oracions relatives (§10.1), trobarem construccions que fa segles que no diu cap parlant. L'afirmació de Verdaguer va molt ben encaminada, però no és tota la realitat. És cert que tot escriptor realment responsable ha de tindre molt en compte la llengua espontània del carrer. Però també és veritat que els escriptors competents procuren conèixer i assimilar els seus precedents. En un estudi encara no publicat, Emili Casanova arriba a la conclusió que, en el lèxic de Verdaguer, hi ha dos pilars: la llengua viva i el coneixement i assimilació de la nostra llengua clàssica. Per una altra banda, la llengua culta dels segles XVI, XVII i XVIII (continuada pel gramàtic Pau Ballot, el lexicògraf Pere Labèrnia² o l'intel·lectual Antoni de Bofarull) hagué d'influir també en Verdaguer, com a mínim en l'ortografia i en la morfologia. La recerca de l'equilibri entre la llengua viva i la llengua culta del passat es veu en sistemes complexos, com ara les oracions relatives, en l'estudi de les quals trobarem components netament populars (com ara el rebuig de *qui* en les oracions relatives explicatives) i factors del tot estranys a la llengua viva (com ara l'ús de *el qual* en diverses classes d'oracions relatives, §10.1).

Tota llengua realment civilitzada consta de tres factors, dos dels quals ja hem comentat: la recerca de l'equilibri entre la llengua viva del carrer i la llengua culta del passat. El tercer és la coordinació dels parlars d'una llengua. Com valorava Verdaguer els dialectes diferents del seu? Des d'un punt de vista ideològic i sentimental, no he trobat que el nostre autor expresse gens d'animadversió contra el mallorquí o contra el parlar occità de la Vall d'Aran. Ans al contrari: el fet de fixar-se en la forma de parlar i mostrar «un viu interès a reflectir, amb fidelitat, les formes lexicals vives en els indrets catalans visitats» (com observa Garolera) comporta que Verdaguer devia mirar els parlars de la seua llengua d'una manera oberta i amb afecte. Ara bé, això que acabe de dir caldria demostrar-ho amb dades empíriques, és a dir, amb constituents lingüístics que no eren propis de la Plana de Vic i que apareixen en la prosa del nostre autor. Perquè és així com realment es mostra l'afecte per un parlar: no dient-ho retòricament, sinó assimilant i practicant constituents lingüístics d'eixe parlar.

El coneixement que Verdaguer tenia de la llengua viva i dels predecessors el va fer desembocar en una llengua comunicativa i natural. Però

2. Garolera (1991: 258 n. 249) arriba a la conclusió que, en el lèxic, devia consultar habitualment el diccionari de Labèrnia.

la naturalitat de Verdaguer no és filla de «l'espontaneïtat» (com ha sigut insinuat, §6.1). Garolera mostra (i demostra) que les proses del nostre escriptor estan molt elaborades (p. 256 n. 247, i també en uns altres llocs, com ara §VI.3.4.3). En definitiva, passa sempre igual: és molt més fàcil escriure oracions bàrbarament complicades, que no concretar les nostres idees en oracions simples, clares i ben encadenades. Els discursos plans, clars i precisos no ixen mai de l'espontaneïtat irreflexiva, sinó que sempre són fills del treball conscient, reflexiu, ben encaminat, perseverant i pacient.

Resumim. Els lectors de Verdaguer es troben una llengua predominantment natural i eficaç. I també *preciosa*. Perquè Verdaguer, com a literat que era, no volia expressar només idees, sinó també *sentiments*, en concret sentiments poètics *romàntics*. És normal, doncs, que, per ací i per allà, els ulls que segueixen les proses de Verdaguer topen amb fragments com el següent:

6. *iCom ressona, de pineda en pineda, l'himne Ave maris stella! iCom responen lo riu y la boscuria ab sos remors, los aucells ab sos càntichs, y la naturalesa tota ab batements d'alegria, com si li tornàs a eixir lo sol! La santa imatge visita-l padró abont fa segles un bou la descobrí, y se'n torna en trionf a la capella* (p. 54)

Cal dir que, quan va ben encaminada, l'estètica no és gens ni miqueta gratuïta, no debades promou un sentiment tan important com és la *identificació* dels lectors amb la llengua que llegixen, cosa que facilita l'assimilació i la pràctica consegüent. Diguem-ho clarament: els locutors i els escriptors més bons (que són els que saben transmetre sentiments) contribueixen d'una manera ben significativa a difondre un model lingüístic.

La reflexió sobre la llengua culta, a més de tindre en compte la llengua viva, la coordinació dels parlars i la llengua culta del passat, en el cas nostre comporta un altre factor: la influència del castellà (o del francès en el català septentrional). Això implica que l'estudi de la llengua de Verdaguer també ha d'aclarir quin paper hi jugava el castellà. En el segle XVIII, en el XIX o en el XX, era inevitable que el castellà escrit influïra sobre la llengua dels escriptors. Hem de tindre en compte que, parlant, tendim a reproduir els constituents lingüístics que hem après parlant i, complementàriament, és habitual que, escrivint, usem els constituents lingüístics que hem assimilat llegint. Si hi afegim que, tant en el segle XIX com en el XX,

els nostres escriptors o bé han sigut educats en castellà o bé eixa llengua ha sigut corrent en les lectures, haurem de deduir que és normal que hi haja un fenomen que ja varen observar Antoni Maria Alcover i Pompeu Fabra fa més d'un segle: el fet que hi ha castellanismes que són relativament freqüents en la llengua escrita i que, això no obstant, són inexistent (o poc freqüents) en la llengua parlada, sobretot en el camp de les construccions sintàctiques.³

Per a valorar bé les influències del castellà escrit en un escriptor nostre, encara hem de tindre en compte un altre factor, que afecta els lingüistes. Les interferències sintàctiques negatives del castellà culte sobre la nostra llengua escrita difícilment desapareixeran si els lingüistes no fem primer tres operacions: en primer lloc, assenyalar-les; en segon lloc, hem d'explicar per quines raons concretes les interferències del castellà són negatives; finalment, hem de proposar alternatives que, ultra ser genuïnes, també han de satisfer tres condicions més: ser clares, assimilables i practicables. De treballs que complixquen els requisits dits, probablement no n'hi havia cap en l'època de Verdaguer (i ara, al cap d'un segle llarg, en tenim molts menys dels que necessitem).

El panorama que hem descrit fa previsible que trobem influències del castellà escrit en Verdaguer, sobretot en la sintaxi. Com ara, qualsevol balear, valencià o català troba del tot normal l'oració *Això ho faran Lluís i Ignasi*. En realitat, el castellà popular sense influències de la llengua escrita deu actuar com nosaltres: pronunciant la primera *i* com a consonant *i*, per tant, diftongant les dos *is*: *Lluís i Ignasi*. En canvi, el castellà escrit canvia la primera *i* per una *e* (Luis e Ignacio), actuació que he trobat tres voltes en les narracions que he llegit:

7. *Negres e interminables* (p. 11), *encantada e inolvidable* (p. 20) i *un castell roquer aspadat e inaccesible* (p. 340)

En el camp de la sintaxi, al llarg del treball comentarem diverses construccions que no es devien dir en la llengua d'Osona del segle XIX (ni, moltes, tampoc ara), les quals deuen vindre del castellà escrit.⁴ Voldria

3. Pel que fa a Alcover, he posat exemples de l'actitud dita en Saragossà (1999: §1.1 n. 7). Quant a Fabra, vegeu Saragossà (1997: §2.3.3 i §2.3.4.2).

4. Els casos més clars que veurem són els següents: l'ús de la construcció impersonal «*es* + verb» expressant el valor de la tercera persona del plural (en comptes de

insistir que eixe resultat no té res d'estrany. De la llengua de Verdaguer, si alguna cosa ens ha de sorprendre és que, amb uns mitjans probablement molt reduïts i en una època molt primerenca, va aconseguir crear una llengua realment natural i magnífica. Encara més: la llengua culta actual hauria d'aprendre (i no poc) en la sintaxi de Verdaguer, com ara en l'ús precís que feia de la dualitat *altres* i *uns altres* (§2.6); o en l'ús abundós i adequat de la construcció *l'u i l'altre* (§2.7); o en unes oracions relatives que tenien alguna característica més natural (i més adequada) que les corresponents de la proposta de Fabra (§10.1).

El factor del castellà convé complementar-lo amb una referència al francès. És sabut que, com a mínim fins a Antoni Maria Alcover, els nostres predecessors no practicaven la superposició i confusió entre Castella i Espanya, que és l'objectiu que ha intentat assolir el nacionalisme centralista espanyol. Els nostres predecessors del segle XIX procuraven evitar la supeditació al castellà, però sense gens d'animadversió contra Espanya. De fet, els lectors de Verdaguer veuen que es sentia espanyol. Eixa actitud explica que el nostre autor no practicara l'extrem oposat a la subordinació al castellà: supeditar-se innecessàriament al francès, que és una actitud que ha existit en el segle XX. Així, Verdaguer no usava *malgrat* perquè es pensava que era «una traducció literal del francès» (Garolera 1991: 256). Com a conseqüència, recorria a la construcció *a pesar* i, també, a una construcció popular, *i això*:

8. *Cap costa del món he vista tan bella, y això que n'he passat massa lluny per fer-me'n càrrech* (p. 335)

1.3. Objectius i límits del treball

A partir de la visió panoràmica anterior, ja és factible marcar els objectius i les limitacions d'aquest article. En primer lloc, no tractaré el lèxic obert, la morfologia, la fonètica ni com a regla general tampoc la derivació i la composició de paraules. Per tant, només focalitzaré les paraules gramaticals i les construccions sintàctiques. Dins d'eixe camp

m'ban dit, se m'ba dit, §6.7); l'ús de la construcció «*anar a* + infinitiu» sense que indique un futur imminent (§7.1); aplicar la construcció *dins de tres dies* amb el valor *d'ací a tres dies* (§7.5); alguna oració d'infinitiu dubtosa (§10.2); l'anomenat «gerundi de coordinació» (§10.4); i la presència de la preposició *de* davant de *que* (§10.5).

(anomenat habitualment *sintaxi*), no parlaré de la major part de la llengua de Verdaguer. En efecte, no té sentit dir que el nostre autor usava el pronom *qui* o la construcció sintàctica *qui de vosaltres*. És a dir, exclouré de l'estudi tots aquells constituents que diem tots i apareixen habitualment en qualsevol autor.

Els constituents sintàctics de Verdaguer que m'interessen són de tres classes. D'una banda, els que satisfan les tres condicions següents: aquells a què recorria en la seua prosa, que ara no usem (o no usem bé) i que, per raons que sempre cal dir quines són, hauríem de recuperar (o hauríem d'usar més bé). La segona classe de constituents sintàctics focalitzats són aquells que podrien ser interferències negatives del castellà escrit i que continuen campant en la llengua escrita dels nostres dies. Finalment, he tingut en compte constituents l'ús dels quals no és uniforme o no és clar en la llengua culta actual, com ara els graus dels adjectius demostratius (§2.1), les construccions *d'altres* i *de vegades* (§2.5), la dualitat *tots dos* i *els dos* (§3.2), els adjectius *mitjà* i *mitjan* (§5.3), els verbs *ser* i *estar* (§6.1) i, també, *deure* (§6.2), l'ús de les preposicions *en* i *a* (§9.1), etc. Esporàdicament, m'he guiat per un altre criteri: incloure dades empíriques que podrien ser útils des del punt de vista de l'evolució de la llengua (com ara en l'ús de l'article, §2.3).

L'objectiu final del treball és contribuir a millorar la llengua culta actual, i mai esmenar l'obra de ningú. Amb una base de partida probablement molt mins, l'esforç lingüístic que va fer Verdaguer fou molt gran i anava molt ben encaminat, cosa que va desembocar en uns resultats immensos. La seua llengua es mereix un respecte tan gran, que hauria d'estar a la vora de la devoció. Realment, l'objectiu immediat d'aquest article és contribuir a conèixer, assimilar i practicar els fruits lingüístics eficaços de Verdaguer. I dic contribuir a conèixer per diverses raons, una de les quals és una evidència: la llengua d'un autor no es pot estudiar en un article.

Cal observar que el fet d'excloure de l'objecte d'estudi els constituents lingüístics que diem tots aboca l'estudi a la fragmentarietat i l'aïllament. Si una gramàtica està ben feta, ha de donar una visió global sobre què és la comunicació lingüística i, a partir d'eixe marc general, ha d'anar explicant quin valor concret aporta cada paraula de la llengua estudiada o, en general, cada constituent lingüístic d'eixa llengua. En canvi, l'exclusió dita impedix adoptar el punt de vista en què la globalitat i el detall puntual es

conjuminen. La veritat és que ni tan sols l'elaboració d'una gramàtica basada en la llengua d'un autor (com ara la d'Anfós Par sobre la llengua de Bernat Metge, 1923) permet arribar a allò que interessa als crítics literaris: saber si hi ha alguna relació entre les característiques literàries essencials d'un escriptor i els trets de la llengua que usa. Eixe objectiu deu ser molt més assolible estudiant recursos de la retòrica i del lèxic obert que no tractant temes sintàctics. En el cas que la sintaxi hi aprofite, deu ser quan ja s'han fet moltes descripcions de construccions sintàctiques concretes. L'objectiu que sí que es pot assolir en un article és el que hem dit (mostrar construccions sintàctiques en què l'autor estudiat actua molt bé — o, al revés: construccions anòmales que perduren en la llengua culta actual).

Inicialment, pensava treballar els volums II i III de l'obra *Excursions i viatges* en l'edició de Narcís Garolera. Ara bé, quan vaig fer una lectura pausada de l'escrit més antic («La romeria espanyola», de 1878) em vaig trobar una quantitat tal de dades empíriques, que el comentari d'eixes paraules i construccions ja ultrapassava els límits d'un article. En eixa situació, m'he limitat a completar el corpus empíric amb les narracions que Verdaguer va escriure al cap de cinc anys:⁵

«Laplech de Mongarre» (volum II, p. 47-58; de 1883)

«La romeria espanyola» (volum II, p. 321-330; de 1878)

«Mallorca» (volum II, p. 331-344; de 1883)

Com es veu, el treball que he fet és molt limitat, i no aspira a res més que al que diu el títol: aportar material i reflexions per a incitar a estudiar la sintaxi del nostre autor.

No voldria cloure l'emmarcament del treball sense haver comentat una valoració sorprenent: el fet que, durant el darrer terç del segle XX, hi haja catalans amb una formació lingüística elevada que troben que la llengua de Verdaguer és «arcaica». ¿Com és possible que hom trobe «arcaic» un autor popular de fa un segle? Per una altra banda, si fan eixa valoració de la llengua de Verdaguer, ¿què pensaran de la llengua clàssica? ¿I com valoraran el valencià actual (que ha conservat característiques importants

5. Els pocs exemples que no corresponen als tres escrits dits els he tret o bé de l'estudi de Narcís Garolera o bé de fragments llegits a l'atzar.

de l'estadi medieval)? Amb uns tals sentiments (que deuen ser prejudicis), és comprensible que tal o tal obra medieval «s'adapte al català contemporani», com si des de l'estadi lingüístic de la Catalunya oriental no n'hi haguera prou per a comprendre els nostres predecessors de fa cinc-cents anys. I és que, tal com va explicar Curt Wittlin en un treball intel·ligent (1988), la llengua medieval no està morta, però l'hem morta. Comptat i debatut, alguna cosa hem d'haver fet malament durant el segle XX per a aconseguir que persones formades es miren amb desconfiança la llengua de Jacint Verdaguer. Qui sap si eixa actitud vindrà de dos factors. En primer lloc, hi hauria la desconsideració amb què inicialment el Noucentisme va mirar el Modernisme i la Renaixença, cosa que deu haver tingut repercussions lingüístiques negatives en tot el segle XX. En segon lloc, hi ha un tema que han encetat els historiadors de Girona (Albert Rossich, August Rafanell): els trencaments lingüístics que el Noucentisme va produir amb el passat, els quals podrien estar relacionats amb la mateixa valoració escassa dels seus predecessors del segle XIX. Però això ja és un altre objecte d'estudi.

1.4. Desplegament i estructuració del treball

En no pocs casos, cada una de les qüestions estudiades podria ser l'objecte d'estudi d'un article i, per a reduir l'extensió, com a regla general m'he limitat a presentar el tema i mostrar com hi actua Verdaguer. Com a conseqüència d'eixa limitació, he evitat els desplegaments teòrics i les referències bibliogràfiques. Només esporàdicament he fet algun comentari (El pronom *jo* com a subjecte, §4.1). Quan ho he trobat oportú, només hi ha pràcticament la dada empírica. He dividit les paraules i les construccions estudiades en nou seccions:

2. La (in)determinació (*aquest, el, un, altre*)
3. Adjectius quantitatius
4. Pronoms forts
5. Adjectius qualificatius (posició, possessius, *mitjà, res (de) bo*)
6. Predicació (verb, objecte, règim; pronoms febles; impersonalitat)
7. El temps. Circumstancials de temps i de freqüència
8. Més circumstancials (negació, causals, *només, si/no*)
9. Preposicions (*en, a, per a, sota, vora; damunt de; a prop; fins (a)*)
10. Oracions compostes (relatiu, infinitiu, gerundi)

Quan he usat terminologia que suposava que una part dels lectors no dominaria (com ara *determinatiu*, §2), he posat entre parèntesis les paraules o les construccions estudiades (en l'exemple, *aquest, el...*). L'orde segueix la teoria sintàctica, però amb alguna alteració a causa de la llengua de Verdaguer. Així, he començat l'estudi per les paraules *aquest, el, un i altre* (§2) perquè la prosa del nostre autor permet fer un bon grapat d'observacions, mentre que eixa activitat he sabut desplegar-la molt poc en el cas dels adjectius quantitius (§3).

Cal dir que, en el primer volum d'*Excursions i viatges*, Narcís Garolera fa un estudi dels escrits de viatges de Verdaguer que conté erudició, intel·ligència i sentit comú. Hi ha un apartat llarg per a la llengua («Estil i llengua», p. 221-266), que inclou un camp específic per a la gramàtica, dividit en dos epígrafs (ortografia —p. 246-251— i morfologia i sintaxi —p. 251-266—). He incorporat a aquest treball les aportacions sintàctiques de Garolera.

2. La (in)determinació (*aquest, el, un, altre*)

2.1. *Demonstratius: graus i formes*

En l'ús dels adjectius demostratius, Verdaguer recorria, com a regla general, a tres graus, exactament com el valencià actual. Em limitaré a exemplificar els valors més importants. Quan parla d'un lloc que inclou l'emissor, usa el primer grau:

1. *Dia de doble festa ha sigut per mi lo de la Assumpció, que acabo de passar en est devot santuari* [on Verdaguer es troba] (p. 49)
2. [descriuint el viatge que fa] *Mes, en est viatge, en què una altra pàtria nos espera* (p. 324)

Si recupera anafòricament un constituent nominal, aplica el segon grau. Igual té que l'antecedent estiga relativament pròxim (6, 7, 8) o que estiga més separat (3, 4, 5):

3. *Seria antigament un herm [...]?* *L'arxiu de Castellbò [...] podria respondre a eixa pregunta* (p. 15)

4. *No vull deixar de contar-te un cas que sé pel rnt. Rector d'eix santuari [de què parla] (p. 56)*
5. *[Després de descriure l'eixida en vaixell de Catalunya, recupera el seu país amb el demostratiu i el nom platja] Per més que un baja tingut cent vegades que deixar eixes platjes amigues (p. 324)*
6. *[esmenta tres muntanyes de Mallorca i, tot seguit,] ¡Quinas vestas tan tan hermosas, las d'aqueixas montanyas! (p. 335)*
7. *Més enllà, vora la borta que en altre temps fóra baia, se veuen tres o quatre escalons de un teatre romà, formats en la roca blana del país. En eixos mateixos escalons hi ha cavadas algunas sepulturas (p. 338)*
8. *Voltam lo cap Farruch, format per la continuació del bech de Farruch; deixam enrera lo cap de la Falconera, que du al cim una torre; entre eixos dos caps verdèjan hermosos camps (p. 342)*

Quan parla del lloc privatiu del receptor, també usa el segon grau:

9. *[final d'una carta] Memòries a tots mos estimats amichs d'eixa estimada y anyorada ciutat, abont, si Déu ho vol, no trigarem a veure'ns. Teu en Jesús y Maria (p. 57)*

En els usos descrits, hi ha alguna excepció. En concret, he trobat alguna recuperació anafòrica amb el primer grau:

10. *[acaba de citar tres pobles] Estos tres últims pobles pertanyen ja a la Vall d'Àneu (p. 27)*

És probable que la llengua medieval usara més el primer grau en les recuperacions anafòriques. En el valencià popular, la unificació dels pronoms demostratius amb els adjectius és recent, de tal manera que, especialment en parlants d'edat, es pot sentir el pronom *açò* en compte de *això*. Eixa mateixa realitat he trobat en Verdaguer:

11. *Des de Rubió baixàrem a San Joan de l'Herm pel dret, assò és, per un camí que... (p. 12)*
12. *[en acabar de parlar un personatge] Assò era ver; de tot hi hagué en la barraca (volum III, p. 247)*

Garolera (1991: 252) destaca que, en la narració «Excursió a l'Alt Pallars», Verdaguer usa molt *aquell*. Convindria mirar si eixa constatació s'explica per la causa següent: en comptes de recuperar anafòricament un constituent nominal, l'escriptor es situa en el lloc on fa la redacció i assenyalava cap al lloc de què parla díticament. N'he vist un exemple en la narració «Mallorca»:

13. *Ve després la punta Moreya y la cala de Manacor, sota la montanya Puig de S. Llúcia, que domina totes las d'aquell cantó d'illa* (p. 344)

La recuperació anafòrica (3-8) només té en compte el missatge previ i, per tant, prescindix de l'emissor. En canvi, en la dixi passa el contrari: el parlant focalitza la distància física que hi ha entre el lloc on es troba i el lloc representat pel constituent nominal que diu, que és el cas de l'exemple anterior (13). Si Verdaguer haguera recuperat anafòricament la descripció física prèvia, hauria escrit *que domina totes les d'eixe cantó de l'illa*. Contràriament, el fet de mirar una part de Mallorca des de Catalunya comporta el tercer grau.

En la mateixa referència, Garolera quantifica l'ús dels graus en la narració «Excursió a l'Alt Pallars», i troba el resultat següent: 31 per al tercer, 15 per al segon (6 *aqueix* i 9 *eix*) i 10 per al primer (7 *aquest* i 3 *est*). Tinc la impressió que eixa freqüència no correspon als tres escrits que he llegit i, per tant, convindria mirar quina actuació predomina en el conjunt dels escrits de Verdaguer. Per una altra banda, hem pogut comprovar que el nostre autor usava sovint les formes no reforçades dels adjectius demostratius (*est* i *eix*), dualitat formal que, des de l'origen de la llengua, arriba a la Renaixença.

2.2. *Demonstratius: elisió del nucli nominal*

Quan usem els adjectius demostratius, en la llengua parlada elidim el nucli nominal en molt pocs casos, u dels quals és en la coordinació de dos noms restringits que compartixen el mateix nucli nominal:

14. *Tu llegiràs eixe llibre i, jo, aquell*

En canvi, una part de la llengua escrita elidix el nucli nominal allà on la llengua viva no ho faria. Ací en tenim un exemple de Verdaguer:

15. *Mongarre [...] és [...] notable per dar naixement al Garona y al Noguera, que, separant-se en son bressol, se'n van a regar tan distints païssos. Aquest condueix a l'hermitatge y al poble a què ha donat nom* (p. 50)

Quan els lectors llegixen *aquest*, no saben a quina entitat es referix i, com a conseqüència, han de parar la lectura i retrocedir per a veure quina és. En canvi, eixa anomalia comunicativa és inexistent si practiquem el camí de la llengua viva:

16. *Montgarri [...] és [...] notable perquè hi naixen el Garona y el Noguera, rius que, separant-se en son bressol, se'n van a regar uns països tan diferents. El Noguera condueix a l'hermitatge i al poble a què ha donat nom*

Ben mirat, quan parlem el receptor no pot fer l'operació de parar i tornar arrere, cosa que equival a dir que, en la llengua parlada, l'elisió inadequada del nucli nominal tindria la conseqüència nefasta de produir comunicació. Eixe detall ve bé per a comentar un principi per què s'hauria de guiar l'escriptura: la redacció d'un escrit no hauria d'obligar mai el receptor a parar la lectura i tornar arrere per a comprendre el valor d'un constituent lingüístic. Tota una altra cosa és que un fragment siga dens i, com a conseqüència, l'hagem de llegir diverses voltes. Però la proposta feta no parla d'això, sinó de la interpretació d'un constituent lingüístic concret (*aquest* en 15). Naturalment, la regla proposada també pot afectar una oració sencera (com ara quan els lectors han de rellegir una oració perquè l'havien interpretada com a enunciativa i, en arribar al final, el signe d'interrogació els fa veure que calia interpretar-la com a interrogativa).

2.3. Absència de l'article

Quan hi ha algun dels valors secundaris de l'article ('unicitat' i 'totalitat'), en els nostres dies diem alguna construcció sense eixa paraula (cf. *Para taula, si pots*, on hi ha el valor d'unicitat). En Verdaguer, eixos casos són relativament freqüents, de tal manera que seria ben factible que, al llarg del segle XX, hagem eliminat moltes restes de l'estadi primitiu. En els dos exemples següents, cada construcció correspon a un valor secundari (*tots cantons*: totalitat; *per nort*: unicitat):

17. [parlant d'una ermita] *Prats de color d'esmeragda y blats encara verts com ells la voltan per tots cantons*
18. [parlant d'una ermita] *La abrigan per nort y mitgdia* (p. 50)

En la construcció *per tots cantons*, si canviem eixe nom per *banda* trobarem que encara és factible sentir la construcció irregular:

19. *Enguany, ha gelat per totes bandes*

En l'exemple d'unicitat, en valencià només he sentit *pel nord*, encara que l'article no apareix tampoc si usem el nom popular dels punts cardinals i dels vents:

20. *El sol ix per llevant i es pon per ponent* [mai ix *pel llevant* i es pon *pel ponent*]
21. [dita valenciana referida als temporals] *Tramuntana la mou i llevant la plou*
22. *La tronada {ve de tramuntana / ve del nord}*

Cal dir, però, que Verdaguer també usava el nom *nord* amb l'article, com podem comprovar en l'exemple següent, en el qual, això no obstant, falta l'article davant de *altra banda*:

23. [després de descriure una part de Mallorca] *A altra banda, cap al nord, hi ha'l poble de Manacor* (p. 344)

La construcció *a altra banda* és molt similar de *a part esquerra*:

24. [parlant d'un cementeri] *A part esquerra hi ha un altaret gòtic* (p. 338)

Ací tenim un altre cas de presència i absència (*a esquerra* i *a la esquerra*):

25. *Visití l'iglésia dels pp. Jesuïtas. Al capdamunt de ella, a esquerra, hi ha la cambra del beato Alonso [...] A la esquerra del temple, en lo centre de la primera capella, hi ha'l cos del beato* (p. 333)

Eixes dualitats fan pensar que, en l'època de Verdaguer, la llengua devia estar regularitzant les construccions afectades.

Exposaré unes quantes absències més de l'article. Podem parlar de *untros de vedella* o de la *fusta de pi* perquè en el nostre món separem parts d'una vedella o d'un pi. Quan no hi ha actualitzador, un nom que fa la funció de qualificatiu indica la matèria de què està feta l'entitat de què parlem. En canvi, la impossibilitat de separar una part d'una illa comporta que, en eixa situació, recorrem, en el nostre estadi lingüístic, a l'actualitzador per a expressar la unicitat de la referència (*aquell cantó de l'illa*). En canvi, en Verdaguer he vist un exemple sense l'article:

26. *Ve després la punta Moreya y la cala de Manacor; sota la montanya Puig de S. Lluçia, que domina totas las d'aquell cantó d'illa* (p. 344)

L'article també pot faltar davant dels noms propis de muntanyes (27) i davant de noms propis subordinats al nom comú que indica l'espècie a què pertanyen (28):

27. *A les plantes de Montseny y Montserrat* (p. 324)
28. *De l'altra banda de cap Formentor* (p. 337)

En un treball sobre la llengua de la Bíblia (Saragossà 2002: §1.5), vaig trobar que l'absència de l'article és correlativa de la manca de *un* quan indica una entitat específica (*una beguda, una mare*, en 30 i 32 hi ha la versió original):

29. *La seua sang, escampada a favor de vosaltres, és una beguda que ens purifica*
30. *La seua sang, vessada a favor vostre, és beguda que ens purifica*
31. *Protegits per una mare tan bona*
32. *Protegits per mare tan bona*

En Verdaguer, he trobat una absència de *un* (*una continuació*):

33. *Mongarre està situat entre la Vall de Aran y la de Àneu. És continuació del pla de Beret* (p. 50)

Més avant, trobarem l'absència de *un* condicionada a un altre factor (l'anteposició d'adjectius qualificatius, *Han passat lo port per llarch i dolent camí* = *per un camí llarch i dolent*, §1.5.1, exemples 3, 6, 7, 9, 11 i 13).

Finalment, no sé si l'ús de l'article que hem descrit seria prou per a explicar la construcció *en altre gloriós aplech*, en comptes de *en l'altre gloriós aplech*:

34. *Lo cor me diu que tornaré a veure a aquells fervorosos pagesos y pastors del cor del Pirineu, sinó en l'aplech de Mongarre, en altre gloriós aplech que no ha d'acabar-se mai, a les plantes de la Reyna dels àngels y dels homes* (p. 55-56)

El nostre autor parla de la resurrecció de totes les persones i, per tant, eixe valor exigix l'article d'unicitat.

2.4. Lo amb el nucli nominal en el·lipsi («lo neutre»)

Una norma que habitualment no es justifica gens bé és l'exclusió d'aquella construcció que, en castellà, anomenen el «lo neutro». Deixeu-me opinar que els tractaments actuals a voltes es supediten al castellà d'una manera lamentable. Ací, no és qüestió d'analitzar la dita construcció, i em limitaré a constatar que Verdguer usa l'article sense nucli nominal, no debades és una construcció de la llengua viva de tot el domini lingüístic. Ara bé, l'ús que en fa és molt moderat, com a mínim si comparem la seua llengua amb els abusos que en fa el castellà culte del segle XX (i, probablement, també del XIX). Ací tenim els únics exemples que he trobat en les tres narracions que he llegit:

35. *En lo més alt y enasprat d'ell se tròban dues creus grabades en la roca viva per lo bisbe Voltas, castellà, qui, al sortir de la visita pastoral...* (p. 21)
36. *Vénen de passar lo port per llarch y dolent camí, en lo fort de l'estiuada* (p. 54)
37. *Dispensa'm, estimat amich, lo mal borrhonejat de aquestes quatre ralles* (p. 330)
38. *Lo últim que's veu des de assí és la torre del port Colon* (p. 344)

Dels quatre exemples, només està influït pels excessos del castellà culte el tercer: si la qualitat de *borrhonejat* és del nom *ralla*, la coherència i la simplicitat exigixen que subordinem eixe adjectiu qualificatiu al nom *ralla*:

39. *Dispensa'm, estimat amich, aquestes quatre ralles mal borrhonejades*

En 39, ens estalviem dos paraules i, sobretot, evitem una construcció tan inútilment complicada i tan excèntrica com és *lo mal borronejat de aquestes quatre ralles*.

Els altres tres exemples sí que responen a la llengua viva, i contenen dos casos diferents. En 35 i 36, el nostre autor parla d'una *part* d'una entitat (una part d'una muntanya en 35 i, en 36, una part d'un període de temps). De fet, podem explicitar el nom *part* sense que sone malament: *en la part més alta* (35), *en la part més forta* (36). És probable que, en eixe cas, la distinció formal del castellà (la forma *lo* en comptes de *el*) facilite l'el·lipsi d'un nom que el discurs ja fa veure quin és, i seria u dels casos en què l'estructura hauria influït entre nosaltres.

En canvi, el cas de 38 és diferent. Ací, el parlant introduïx una incògnita que es resol posteriorment, és a dir, quan llegim *lo últim* no sabem interpretar a què es referix, i no podem fer eixa operació fins que arribem a la paraula *ací*. Quan hi ha una incògnita, és preferible deixar l'article, no debades l'emissor deu recórrer a eixa construcció per a crear un cert misteri, el qual s'esvaniria si dèiem un nom.

Si ara comparem l'actuació de Verdaguer amb la llengua culta actual, convindrem que és preferible l'ús ponderat que feia el nostre autor del mal anomenat «*lo neutre*», que no l'ús desfermat a què recorre algun escrit actual, com comprovarem si mireu les dades empíriques que exposa Solà (1994: 34-37). I és que el problema greu no és la forma (*el* o *lo*), sinó les construccions sintàctiques que usem.

2.5. Restes de la construcció *partitiva*: d'altres i de vegades

Verdaguer usava molt bé l'adjectiu *altre* i les construccions en què intervé, les quals, en canvi, hui ens fan vacil·lar. Les més importants són *uns altres* i *l'u i l'altre*, però, per a evitar interferències entre *uns altres* i *d'altres*, començarem l'estudi per *d'altres*, que, com veurem tot seguit, és una construcció molt secundària i especial. Com a mínim fins al segle XVII, vàrem tindre una construcció que les gramàtiques solen anomenar «*partitiva*». Així, Moll posa els exemples següents en la seua gramàtica històrica (1952: §515; n'hi ha més exemples en el *DCVB*, *de*, volum 4, p. 39, dins IV.1.a):

40. *La guineu feia de grans desplaers e ofenses* (Eiximenis)

41. *Per quant és gran caçador; portava de molt grans alans* (Tirant)
 42. *Batreu del blat per sembrar* (Secrets d'agricultura, 1617)

El valor original (que justifica el nom amb què és coneguda) és 'no tota la referència del nom, sinó només una part indeterminada'. En el cas de 40, Eiximenis no parla de tots els desplaers, sinó d'una quantitat indeterminada de desplaers. Naturalment, en la construcció «*de* + nom» la preposició actuava com a actualitzador amb el valor dit ('quantitat indeterminada'). La construcció partitiva devia ser innecessàriament complida des del moment en què es va generalitzar la construcció «verb + nom» per a expressar la mateixa noció:

43. *Li feia regals cada dia*
 44. *Sempre portava gossos*
 45. *Batreu blat*

És natural, doncs, que la construcció partitiva haja desaparegut, però n'ha deixat rastres en tota la llengua, com ara una construcció temporal tan usada en valencià com inexistent és en castellà: *Arribarà (demà) de matí*, és a dir, arribarà en alguna part indeterminada del matí.

I bé, dos restes més de l'antiga construcció partitiva són *d'altres* i *de vegades*, que Verdaguer usa:

46. *Altres coses te contaria d'est santuari, y d'altres que acabo de veure, mes lo paper se m'acaba y'l temps també* (p. 57)
 47. [Un capell] *que adórnan de vegades amb un brot d'herba* (p. 51)

El valor literal de la construcció «*d'altres* + nom» és 'una part indeterminada de «*altres* + nom», valor que s'ha concretat en el mateix que té la construcció «*uns altres* + nom» (que estudiarem tot seguit). Pel que fa a *de vegades* significa, literalment, 'una part de les vegades', cosa que explica que haja esdevingut sinònima de la construcció que usem per a expressar el valor 'circumstancial de freqüència' (*a vegades*, *a voltes*, etc., sempre amb la preposició habitual d'eixa classe de circumstancials, *Ho repetix a cada instant*). El fet que les construccions *d'altres* i *de vegades* siguen una resta d'una construcció sintàctica morta justifica que es troben aïllades en la quantificació i en els circumstancials de freqüència. De fet, quan un

dialecte ha creat una construcció nova, no ha recorregut mai a la preposició *de* (com ara, el català oriental ha creat *a cops*, i no **de cops*).

2.6. Ús precís de *altres* i *uns altres*

Una qüestió pendent de regular d'una manera clara i efectiva és de què depèn l'ús dels constituents *altres* i *uns altres* i, per a assolir eixe objectiu, és útil mirar com les usava Verdaguer, com ara en l'oració adés reproduïda (46). En la primera oració coordinada, l'escriptor diu que contaria *més coses*, sense cap altra matisació. En canvi, la segona oració coordinada es referix a unes coses que li acaben de passar i que, per tant, *sap quines són*. A partir d'eixe exemple, podríem fer la generalització següent: la diferència que hi ha entre dir *altres* i *uns altres* és el fet que *altres* només indica quantitat, mentre que *uns altres* comporta entitats específiques i, com a conseqüència, demana l'actualitzador *uns*. Mirem si la proposta feta explica els dos exemples de 48:

48. *Amichs deixam en eixa platja, y altres amichs nos espèran en aquella. [...] aquí se quédan nostres germans, y altres germans de la mateixa fe allí nos crídan.* (p. 324)

En eixe fragment, el religiós romàntic parla d'uns «amics» i uns «germans» que trobarà quan arribarà a Roma, però que no coneix ni sap quants en són ni en quins llocs específics els trobarà. Davant d'un tal desconeixement, és ben coherent que Verdaguer recórrega a la construcció que només expressa quantitat, sense implicar persones específiques. En realitat, la parella *altres* i *uns altres* és una manifestació més d'una dualitat general: la que formen les construccions «nom comptable en plural» i «*uns* + nom comptable en plural»:

49. *Han portat llibres*
50. *Han portat uns llibres*

La primera oració només informa que han portat una quantitat indeterminada d'uns objectes (en concret, d'uns llibres); en canvi, la segona oració implica que l'emissor té en la ment els llibres que han portat i, per tant, parla de llibres específics, per molt que el receptor no sàpia quins són.

Lògicament, hi ha oracions en què són possibles les dos opcions, encara que cada una té un valor:

51. *Lo dia de S. Tomàs de 1808, uns paquetayres havien feta nit en Mongarre. De bon matí sentiren tocar a missa; uns tenien son, altres jugàvan y bebían* (p. 56)

En 51, Verdaguer hauria pogut escriure *uns altres jugaven*, però aleshores hi hauria dos conjunts de persones específiques. En canvi, com que l'escriptor no ha comunicat ni quantes persones havien arribat ni li interessa eixa interpretació més precisa, recorre a la construcció més indeterminada.

En singular no fem la distinció «entitat específica / entitat no específica» i, per tant, la llengua popular sempre diu *un altre*. Així, en la mateixa pàgina que Verdaguer parla de *altres amics* i *altres germans*, escriu l'oració següent:

52. [descriuint un viatge] *Mes, en est viatge, en què una altra pàtria nos espera* (p. 324)

Els lectors encara no saben on va Verdaguer i, com a conseqüència, no saben quina és eixa pàtria nova. Però l'absència d'especificitat no exclou l'ús de *un*.⁶ D'acord amb la reflexió anterior, ens hauríem de preguntar si la construcció *en altre temps* de 53 podria estar influïda per la construcció del castellà *en otro tiempo*, que deu ser ben comuna en el castellà escrit:

53. *Més enllà, vora la horta que en altre temps fóra baïa, se veuen tres o quatre escalons de un teatre romà, formats en la roca blana del país. En eixos mateixos escalons hi ha cavadas algunas sepulturas* (p. 338)

6. La causa que podria explicar l'actuació de la llengua parlada podria ser la següent: els adjectius *mateix* i *altre* funcionen en l'actualització, però no comportarien actualització, de manera que la construcció nominal en què figuren («*{mateix/altre}* + nucli nominal») exigix un actualitzador. Ara bé, com que un nom comptable en plural comporta l'actualització 'quantitat indeterminada' (cf. *Han portat llibres*), eixa propietat torna factible la construcció «*altres* + nom», com en 48 i 51. Finalment, de la mateixa manera que no podem dir *Ha vingut *visitant*, sinó només *Ha vingut un visitant*, també actuem igual en la construcció «*un altre* + nom». En definitiva, *un altre* i *altres* funcionen com a allò que són: com una manifestació particular d'una construcció general (la dualitat *Han portat llibres* i *Han portat uns llibres* contra la unitat *Han portat un llibre*).

2.7. Ús abundós i adequat de l'u/l'altre

L'adjectiu *altre* té un altre ús poc precisat en les gramàtiques: de què depén l'ús de la construcció *l'u i l'altre* (o en plural, *els uns i els altres*). La pràctica que he trobat en Verdaguer és la mateixa que he après en el valencià de l'Horta:

54. *Sobre l'urna hi ha dos àngels: l'un, amb un lliri; l'altre, amb un pa de sucre y, sobre, un aucell* (p. 334)
55. *La terra y la mar júgan a qui's fica més endins, l'una en lo domini de l'altra, y avànsan, recúlan, s'embesteixen, s'afalàgan com dos infants, per batré's dintre un moment y abrabonar-se, entremaliats, l'una contra l'altre* (p. 335)

Per a definir el valor de la construcció, podríem fer la proposta següent: recorrem a la construcció *l'u i l'altre* quan, un conjunt ja dit, el dividim en dos parts que abracen la totalitat del conjunt. Naturalment, si dividim el conjunt en tres parts, direm *l'u* o *el primer*, *el segon* i *el darrer* o *el tercer*, tal com practica el nostre escriptor:

56. *Lo s. Rector té en sa casa tres retaulons gòtics bonichs. L'un és sant Martí [...]; lo segon és la oració de l'hort de Getsemaní [...]; y'l ters...* (p. 339)

En les narracions vistes, no he trobat exemples en plural. En canvi, sí que he topat amb particions que no abracen el conjunt i, com a conseqüència, Verdaguer no recorre a l'article:

57. *Lo dia de S. Tomàs de 1808, uns paquetayres havien feta nit en Mongarre. De bon matí sentiren tocar a missa; uns tenien son, altres jugàvan y bebían; de 18 que éran, quatre solament assistiren al sant sacrifici* (p. 56)

En 57, les dos construccions nominals *uns tenien son* i *altres jugàvan y bebían* no parlen dels 18 hòmens, sinó només d'una part (com a màxim, catorze). Ací en tenim un altre exemple:

58. *Quinas vestas tan tan hermosas, las d'aqueixas montanyas! Des de sos fronts bàixan a sos peus y s'enfónsan en la mar; verdas unas, a claps, altres* (p. 335)

Com que no totes les vestes són o bé verdes o bé a claps, l'escriptor de la Plana de Vic no usa l'article. A més, la falta de concreció fa que escriga *altres*, sense *uns*. Podem dir, com a conclusió, que en les narracions que he llegit, he trobat un ús abundós i precís de la construcció *l'u i l'altre*.

3. Adjectius quantitatus

3.1. *Quantitatus* amb de

La majoria dels adjectius quantitatus indefinits demanen la preposició *de* quan el nom és no comptable i masculí (*molt de vi*, *Tu, molt de parlar*; però, *de faena*, *poca*). Eixa actuació és pròpia de la major part de la llengua, però hi ha una part de Catalunya que no usa eixa preposició. En les narracions de Verdaguer, n'he vist un exemple:

1. *Tant temps està lo blat en la terra* (p. 22)

En una monografia sobre la llengua del capellà romàntic, convindria tractar eixa qüestió d'una manera detallada.

3.2. *Èmfasi* amb tots

És molt corrent que les gramàtiques arrepleguen la construcció «*tots* + adjectiu numeral» (*tots quatre*), però molt sovint no diuen res de la construcció amb l'article (*els quatre*). Una excepció a eixa actuació és la gramàtica d'Enric Valor (1977: 129), que dóna un valor comunicatiu diferent per a cada construcció: la de *tots quatre* seria emfàtica, mentre que la construcció *els quatre* seria neutra. En l'exemple següent de Verdaguer, hi ha *los dos* i, certament, la redacció no expressa èmfasi:

2. *Tres frares dominicos que hi anàvan a predicar foren rebuts pels heretges a colps de pedres. Dos d'ells éran de las antigas famílias de Moyà la Cadireta y Planellas. Los dos són venerats públicament* (p. 8)

3.3. La dualitat uns quants/alguns

El poeta romàntic de la Plana de Vic usava tant *uns quants* (3) com *alguns* (4, 5):

3. *L'endemà, a punta de dia, uns quants joves sacerdots mallorquins, que nos acompanyàvan en la devota peregrinació, entonaren...* (p. 325)
4. *Lo Salòria, que's veu des de l'arrel, encara ab algunes congestas de neu* (p. 21)
5. *Algunes barretines bermellèjan entre les boines y'ls casquets, y, entre elles, alguna de llarguíssima, plegada ab dos dobles al cim del cap* (p. 51)

També podia usar *algun* amb un caràcter clarament plural:

6. [parlant d'un avetar fet malbé per un temporal de vent] *Algun n'hi ha, entre'ls que jauen, que, més sortós, al caure ensopegà'l forcat d'un germà seu més fort, y s'aguanta encara y trau algun rebrot d'esperansa* (p. 14)

La majoria d'avets estan morts en terra, però n'hi ha una minoria que han tingut la sort de no ser arrancats del tot perquè no havien caigut a terra com a conseqüència d'haver topat amb un arbre que es mantenia dret.

3.4. *Gaire*

L'ús de *gaire* no és sistemàtic en la llengua de Verdaguer:

7. *Al cap d'una serra no molt alta se veu una torra antiga* (p. 335)
8. *Com la terra no s'hi sosté gayre, se veuen peladas a grans trossos* (p. 336)

4. Pronoms forts

4.1. *El pronom jo com a subjecte*

Hi ha gramàtics que opinen que no solem dir els pronoms personals per la raó que la terminació del verb ja expressa eixa noció. Ací en tenim un exemple:

1. En general, la llengua catalana s'estalvia sovint l'ús de les formes fortes dels pronoms personals amb funció de subjecte, per tal com aquestes ja són directament identificables a través de les terminacions verbals corresponents; aleshores, n'hi haurà prou de dir *penso* (i no **jo penso*) si doncs no volem posar especialment en relleu el paper del subjecte. (Badia 1994: 460)

En canvi, en una comunicació neutra o no expressiva (és a dir, sense «posar especialment en relleu el paper del subjecte») la llengua espontània usa prou més els pronoms personals del que fan pensar les paraules anteriors. La prevenció d'algun gramàtic s'agreuja per la hipotètica immodèstia que hi hauria, no ja quan usem el pronom *jo*, sinó fins i tot en el fet d'usar la primera persona del singular. Vegem com ho exposa el mateix autor:

2. Ús de *nosaltres* per *jo*. Apareix en el «plural de modèstia», que fa servir un autor en parlar d'ell mateix i de les seves teories o de les seves opinions, com si volgués evitar de quedar en una posició massa destacada, o com si es refugiés en un conjunt imaginari de realitzadors d'una acció de la qual ell és l'únic autor. *Sempre hem adoptat la mateixa actitud.* (Badia 1994: 460)

La conseqüència d'eixa opinió és que hi ha lingüistes que, en els seus escrits, eviten sistemàticament la primera persona del singular. No és cosa ací d'explicar quan convé usar la primera persona del singular i quan la primera del plural. Em limitaré a observar que ni Verdaguer ni Fabra devien compartir les idees anteriors. Després de descriure com se'n van els visitants de Montgarri, l'escriptor continua així:

3. *Jo, encara que no me'n sé anar, no trigaré a despedir-me'n també; mes ¿hi tornaré l'any que ve?* (p. 55)

Molt més eloqüent és la citació del lingüista (4a), a la qual n'he afegit dos més (4bc):

4. Lingüistes que usen el pronom *jo*
 - a. *Les diferències fonològiques podem arribar a comprendre-les gaire bé totes dins d'una ortografia saviament estudiada (i jo n soc ardentment*

partidari. V. la meua solució al problema de la \palatal); pero les diferències morfològiques i sintàctiques, sols podem fer-les desaparèixer de la llengua escrita sacrificant un dialecte o l'altre, o allunyant-la massa de la llengua escrita. Davant d'això, jo crec preferible l'admetre com literàries diferents formes. (Fabra, 1906: 204; 1980: 50)

- b. *Jo, des que no ens veiem, he treballat bastant.* (Fabra, carta de 1941, a en Jordi Manent, *Pompeu Fabra a l'exili*, 2005: 255)
- c. *«I ara què farem?», ens vam preguntar. Jo els vaig dir que podia enviar una carta a en Fabra.* (carta de Santiago Pey, 1941; p. 211 de l'obra citada en la nota anterior)

4.2. Recuperacions anafòriques amb ell: límits

L'ús del pronom *ell* en la llengua culta planteja problemes per causes diverses. Semànticament, tendim a reservar l'ús d'eixe pronom per als casos en què l'entitat representada és una persona. Ara bé, n'hi ha excepcions importants, que caldria especificar quines són. Així, el valencià que he après actuaria com Verdaguer en la coordinació següent:

5. *Ab rabó o sens rabó* (p. 326)

En canvi, no he sentit mai que, en una coordinació disjuntiva en què els constituents coordinats tenen el mateix nucli nominal (*raó* en 5), els parlants substituïsquen el nom repetit pel pronom *ell*, construcció que em pareix que és habitual en el castellà escrit (*con razón o sin ella*). Quan la recuperació anafòrica és el consegüent d'una preposició forta de subordinació, en la llengua col·loquial repetim el nom. Així, si estem parlant d'una casa i volem dir que *davant de la casa hi ha un arbre*, actuem com acabe de fer: *davant de la casa*. En canvi, no sóc conscient d'haver sentit mai en la llengua viva *davant d'ella hi ha un arbre*. D'acord amb eixa observació, repetiríem el nom *prats* en la construcció nominal següent:

6. [parlant d'una ermita] *Prats de color de maragda i blats encara verds com els prats la volten per tots els cantons*

Verdaguer hi recorre al pronom *ell*:

7. [parlant d'una ermita] *Prats de color d'esmeragda y blats encara verts com ells la voltan per tots cantons* (p. 50)

Hi ha alguna preposició que, en la llengua popular, sí que admet el pronom *ell*, com ara *entre*. El nostre autor actua així:

8. *¡Quinas vestas tan tan hermosas, las d'aqueixas montanyas! [...] ¡Quinas calas s'obren entre ellas, tan falagueras!* (p. 335)

Encara que també és factible repetir el nom en el cas de la preposició *entre*:

9. *Quines vestes tan tan boniques, les d'aqueixes muntanyes! [...] ¡Quines cales s'obren entre les muntanyes, tan falagueras!*

És probable que el factor que més explique l'admissió del pronom *ell* no siga la preposició concreta, sinó el valor del constituent. La llengua popular recorre sense vacil·lar al pronom *ell* quan ha d'expressar un valor que vaja al voltant de la reflexivitat, la reciprocitat (10) i l'èmfasi (11), propietat que no satisfà l'exemple de 8:

10. *Les dos propostes que coneixem són incompatibles entre elles*
 11. *Eixa afirmació no té valor en ella mateixa*

Deixat de banda l'orde perquè pot produir una interpretació errònia, en l'oració següent la llengua culta actual potenciaria *entre les quals*:

12. *Algunes barretines bermellèjan entre les boines y'ls casquets, y, entre elles, alguna de llarguíssima, plegada ab dos dobles al cim del cap* (p. 51)

En 12, el pronom *elles* fa pensar als lectors que l'antecedent és *boines*, malentès que rectifiquem quan trobem l'adjectiu *llarguíssima* (les barretines poden ser llargues, però no les boines). En definitiva, ens trobem davant d'una construcció que no és problemàtica per a l'emissor (que domina molt bé les oracions que elabora), però sí per al receptor, que ha de buscar el sentit de cada oració. En l'exemple anterior, la redacció millora si anteposem el circumstancial i posposem el subjecte, cosa que deixa en contacte el nucli nominal (*barretines*) i el seu modificador atributiu:

13. *Entre les boines i els casquets, vermellen barretines, alguna de les quals és molt llarga, plegada amb dos dobles al cim del cap*

4.3. Usos inútils del pronom *ell*

A banda dels límits que hi ha en l'ús del pronom *ell* com a conseqüent d'una relació de coordinació i de subordinació, cal aclarir una altra qüestió sintàctica en l'ús d'això pronom: aquelles construccions pròpies de la llengua escrita en què el pronom *ell* és, simplement, inútil. De fet, en la llengua fresca del carrer no apareix el tal pronom. El fenomen de recórrer innecessàriament al pronom *ell* apareix en construccions nominals que tenen aquestes tres característiques: contenen un adjectiu quantitatiu, el nucli nominal està elidit i, finalment, hi ha un modificador qualificatiu format per la preposició *de* i el pronom *ell*. Primer, descriurem com actua la llengua viva i, en acabat, tractarem la separació negativa que practica una part de la llengua escrita.

Quan introduïm en el discurs un conjunt d'entitats i volem dir que una part d'aixes entitats té una qualitat determinada, actuem com fa Verdaguer en les oracions següents:

14. [parlant de palets de riera] *Tres o quatre se'n podrián portar la rectoria, tal és la rapidesa ab què bàixan, y un centenar se'n podrien portar lo poble* (p. 26)
15. [parlant de «les dones»] *Moltes pàssan la nit en oració* (p. 54)

Diguem-ho ara amb terminologia teòrica: si en la recuperació anafòrica d'un constituent nominal usem un adjectiu quantitatiu, hi ha dos possibilitats; o bé l'emissor suposa que el receptor no pot dubtar sobre quines entitats parla; o bé en dubta. Quan l'emissor ho veu clar, elidix el nucli nominal, que és l'actuació dels tres exemples que hi ha en 14 i 15 (*tres o quatre, un centenar i moltes*); si en dubta, repeteix el nom, siga deixant-lo en la seua posició (16) o siga posant-lo al principi de l'oració si hi ha una construcció partitiva (17):

16. *Tres o quatre palets es podrien endur la rectoria*
17. *Dèixes dones, moltes passen la nit pregant*

I bé, una part de la llengua escrita actual (*moltes d'elles, algunes d'elles, un d'ell*) segueix el castellà escrit, llengua que podria haver imitat l'anglès (*some of them, three of them*, etc.). Així, l'exemple de 14 tindria la forma següent:

18. [parlant de palets de riera] *Tres o quatre d'ells se'n podrián portar la rectoria, tal és la rapidesa ab què bàixan, y un centenar d'ells se'n podríen portar lo poble*

Notem que, en el cas que l'emissor no estiga segur de la interpretació que farà el receptor, la solució no és dir *d'ells*, sinó repetir el nom (16). A més, en la majoria de les oracions reals en què l'emissor recorre a *alguns d'ells, tres d'ells*, etc., no és possible cap dubte.

En la llengua de Verdaguer, he vist alguna manifestació de la construcció que hem comentat, com ara les dos que hi ha en el fragment següent:

19. *Tres frares dominicos que hi anàvan a predicar foren rebuts pels heretges a colps de pedres. Dos d'ells éran de las antigas famílias de Moyà la Cadireta y Planellas. Los dos són venerats públicament [...]. Mossèn Parassols ha publicat los goigs de cada un d'ells* (p. 8)

En el primer exemple (*dos d'ells*), la distància que hi ha entre l'antecedent i la recuperació anafòrica és gran, però els lectors veuen que l'antecedent no pot ser *colps*, i difícilment serà *heretges*. De totes les maneres, si volem precisar, no ho aconseguirem amb el pronom *ells* (que també podria tindre com a antecedent *heretges*), sinó repetint el nom: *Dels tres frares, dos eren de...* Pel que fa al segon exemple de 19 (*los goigs de cada un d'ells*), Verdaguer no recorre a l'adjectiu possessiu (*ha publicat los seus goigs*) perquè eixa construcció no aclari quina és la realitat: si els gojos tenen com a destinataris el conjunt dels dos frares, o si cada u té gojos privatus. Com que es tracta de la segona possibilitat, el nostre autor ho ha de precisar. Ara bé, per a assolir eixe objectiu no són necessàries set paraules (*los goigs de cada un d'ells*), sinó només cinc: *ha publicat los goigs de cada u*.

Els dos extrems dels adjectius quantitatius (*tot* i *cap*) exclouen la partitivitat, ja que ara hi ha totalitat i exclusió respectivament. L'ús innecessari del pronom *ell* també apareix amb eixos dos adjectius. Començarem per *cap*:

20. *Mitja bora avans d'arribar als cortals de Civís trobàrem a esquerra la capella de Santa Magdalena, verament primitiva, com la dels cortals d'Os; mes en cap d'elles hi ha res de notable* (p. 16)

Podríem suposar que Verdaguer volia emfatitzar, però eixe objectiu no demana el pronom *ell* (*cap d'elles*), sinó l'adjectiu numeral (*cap de les dos*), construcció que ha d'anar al final de l'oració justament per la importància comunicativa que hem suposat que té:

21. *Mes no hi ha res de notable en cap de les dos*

Encara hi ha més èmfasi si recorrem a la construcció *l'una i l'altre*:

22. *Mes no hi ha res de notable ni en l'una ni en l'altra*

Mirem ara un exemple amb *tot*:

23. *Lo Pirineu se deixa veure des del cims de la Vall d'Aran fins a Soldeu, clapejat de congestes tot ell* (p. 18)

En el valencià que he après, l'adjectiu *tot* no va posposat a l'adjectiu atributiu, sinó anteposat. Cal dir que l'ordre popular, a més de coincidir amb l'orde sintàctic del nostre estadi lingüístic (*De taules, en portes tres de fusta* = quantitatiu + qualificatiu), permet expressar èmfasi, cosa que, paradoxalment, impedisca la construcció llibresca (*clapejat de congestes tot ell*):

24. *Lo Pirineu se deixa veure des del cims de la Vall d'Aran fins a Soldeu, tot clapejat de congestes*

L'ús que acabem de descriure està creixent tant en la llengua considerada culta, que ja el diu algun locutor de la TV3.

Fora de la construcció descrita («adjectiu quantitatiu + {d'ell/ell}»), he trobat tres usos més del pronom *ell* que no són conscients d'haver sentit en la llengua viva, mentre que eixos usos deuen ser habituals en el castellà escrit (i no sé si també en anglès). En un cas, el pronom *ell* apareix en una construcció típica d'una part del castellà escrit, el gerundi de coordinació (que comentarem més avant, §10.4):

25. *A trench d'alba se diu missa, combregant en ella casi tothom* (p. 55)

És evident que la combregació es produïx en la missa i, per tant, no cal dir-ho. Parlant, recorreríem a dos oracions juxtaposades:

26. *A trench d'alba, se diu missa. Casi tothom combrega*

En els altres dos usos innecessaris del pronom *ell*, també és evident l'entitat referida pel constituent nominal en què es troba *ell*:

27. *Lo camí que trau d'aquells caus de món és dolent com lo camí que hi mena; en lo més alt y enasprat d'ell se troban dues creus grabades en la roca viva per lo bisbe Voltas, castellà, qui, al sortir de la visita pastoral...*
(p. 21)
28. *Visití l'iglésia dels pp. Jesuïtas. Al capdamunt de ella, a esquerra, hi ha la cambra del beato* (p. 333)

En 27, el conjunt del discurs i els adjectius *alt* i *enasprat* ja indiquen que l'antecedent ha de ser *camí*. En 28, el nom *capdamunt* només l'apliquem a llocs i, per tant, l'antecedent ha de ser *iglésia*, i no *Jesuïtes*.

Girant els ulls cap al castellà, convindria mirar si, dels dos usos descrits (en una construcció nominal quantificada amb el nucli elidit, 19, 20; i sense elisió, com a consegüent d'una preposició en un circumstancial —25, 28— o en un qualificatiu —27—), n'hi ha u que siga el primer i que haja causat l'aparició de l'altre.

4.4. *La forma del pronom indefinit u*

En Saragossà (2000: 32), he observat que, una llengua que té les tres dualitats *qui* (pronom) i *quin* (adjectiu), *algú* i *algun*, i *ningú* i *ningun* (clàssic i valencià actual), prou que ha de tindre la dualitat *u* i *un*, que és la realitat del valencià popular. En les Illes Balears i una part de Catalunya, hi ha hagut una reculada progressiva de la forma *u* (tant en el cas del pronom com en l'ús adjectival), procés que pareix que té com a final eliminar del tot la forma *u*. En la llengua de Verdaguer, el pronom apareix en les dos grafies. Els dos exemples que posaré corresponen al mateix escrit, i estan separats per una pàgina:

29. *Tenint per cada hu una expressió amorosa* (p. 328)
30. *Agennollats en terra l'esperàvam, cada un en son lloch* (p. 329)

És quasi segur que, en la substitució de *u* per *un*, han influït les gramàtiques, tant les del segle XIX com les del XX. Ací en tenim un mostra de l'època de Verdaguer:

31. Aunque la costumbre hace que pronunciemos *cada hu* mejor que *cada un*, que es lo mas conforme á su etimología, es mas propio escribirlo de la última manera, á pesar de que en lo antiguo lo hallamos del otro modo; sin embargo, respetando la ley de la costumbre puede admitirse el *cada hu*. (Bofarull i Blanch 1867: 29)

Com podem veure, Bofarull i Blanch saben que la llengua clàssica deia *cada u*, forma que també correspondria al seu parlar. En canvi, tenien la creença (del tot falsa) que «l'etimologia» feia preferible *cada un*, grafia que seria «més pròpia».

5. Adjectius qualificatius (posició, possessius, mitjà, preposició de)

5.1. Posició dels adjectius qualificatius

La immensa majoria dels adjectius qualificatius que escriu Verdaguer van en la posició bàsica que tenen des de fa segles (després del nucli nominal), i això siguen quines siguen les circumstàncies comunicatives en què apareixen els qualificatius. Ara bé, hi ha una quantitat notable d'anteposicions. Sense fer primer estudis específics, no es pot assegurar res, però apuntaria que una bona part de les seues anteposicions no eren pròpies de la llengua parlada del seu temps (ni encara menys de l'actual). Podríem posar, com a exemple típic, el fragment següent, que conté un nom restringit extraordinàriament llarg:

1. *Les [dones] de Mamale úsan [nom restringit] un traje verament d'etat mitja: vestit negrench y esporret ab devantal groch, nuat ab llargues y amples cintes del mateix color; corbata sencilla, blanquinosa y florejada, una caputxeta molt petita al cap, [...] y, damunt, una espècie de còfia bermella [nom restringit]* (p. 51-52)

En la construcció nominal dita, hi ha sis posicions (2af) i només una anteposició (3a):

2. Adjectius qualificatius posposats

- a. *trajo verament d'etat mitja*
 - b. *vestit negrench y esporret*
 - c. *devantal groch*
 - d. *corbata sencilla, blanquinosa y florejada*
 - e. *una caputxeta molt petita al cap*
 - f. *una espècie de còfia bermella*
3. Adjectius qualificatius anteposats
- a. *nuat ab llargues y amplex cintes del mateix color*

El nom *cintes* té en la qualificació un nom subordinat (*cintes del mateix color*), però el nostre autor degué escriure centenars de construccions sintàctiques en què l'adjectiu qualificatiu va posposat encara que a continuació hi haja un nom subordinat. Ací en tenim un exemple (*l'herba dolcíssima de la celestial doctrina*):

4. *Semblava lo bon pastor de l'evangeli afalagant ses ovelletes, tot peixent-los l'herba dolcíssima de la celestial doctrina* (p. 329)

En realitat, en el mateix fragment que comentem (1) n'hi ha una manifestació (*una caputxeta molt petita al cap*).

Per una altra banda, el mateix exemple que comentem (3a) ve bé per a il·lustrar un altre fenomen: quan el nom va en plural, l'anteposició d'adjectius qualificatius pot anar acompanyada de l'absència d'actualitzador. Així, en (3a) falta l'actualitzador *unes*. Si restituïm eixe constituent i posem els adjectius qualificatius en el seu lloc, obtindrem la construcció que probablement diria espontàniament qualsevol parlant:

5. *Nuat ab unes cintes llargues y amplex del mateix color*

En la llengua viva actual, no sóc conscient d'haver sentit mai eixos dos fenòmens (anteposició de qualificatius i, correlativament, elisió de l'actualitzador). Això no obstant, no deuen ser pocs els escriptors que usen (i abusen) d'eixos dos característiques. Ací en tenim un altre exemple del nostre autor: en comptes de *regar uns països tan diferents* (com diria qualsevol parlant), hi ha una construcció que ara continua sent normal del castellà escrit (*regar tan distints països*):

6. *Mongarre [...] és [...] notable per dar naixement al Garona y al Noguera, que, separant-se en son bressol, se'n van a regar tan distints païssos* (p. 50)

Verdaguer també podia anteposar i eliminar l'actualitzador quan el nom estava en singular. Així, en comptes de dir *per un camí llarg i dolent*, el religiós romàntic va escriure la construcció següent:

7. *Vénen de passar lo port per llarch y dolent camí* (p. 54)

Ací en tenim més exemples del singular (he posat en 8, 10 i 12 les construccions que diríem parlant espontàniament):

8. [mostren la Mare de Déu] *als prats, que refloreixen per a oferir-li una catifa més bona*
9. [mostren la Mare de Déu] *als prats, que refloreixen per oferir-li millor catifa* (p. 54)
10. *Tot ho hem passat, gràcies a Déu, ab una resignació cristiana*
11. *Tot ho hem passat, gràcies a Déu, ab cristiana resignació* (p. 326)
12. *No m'és possible coordinar les idees entre tantes emocions i en un temps tan curt*
13. *No m'és possible coordinar les idees entre tantes emocions y ab tant curt temps* (p. 330)

En castellà (on la llengua escrita practica a cor què vols les anteposicions i les elisions d'actualitzador), miren de justificar l'anteposició amb causes que no aguanten una anàlisi mínimament rigorosa. Així, hom apel·la a un hipotètic «realçament». Cal objectar, però, que la forma més natural i simple d'emfatitzar un adjectiu qualificatiu és actuar com en els circumstancials: posar-los en la posició final. Com ara, és ben fàcil (i ben eficaç) emfatitzar fònicament el constituent *més bona* de 8, sobretot si canviem l'adjectiu *més* per *ben* (*per a oferir-li una catifa BEN BONA*). Per una altra banda, hi ha milers d'adjectius qualificatius que no toleren l'anteposició (com ara tots els que indiquen qualitats materials: *una taula redona*, contra la barbaritat *una redona taula*). En canvi, tots els adjectius qualificatius admeten l'emfatització amb el mitjà dit (cf. *una taula BEN REDONA*). Per a justificar l'anteposició, hom també recorre als adjectius «inherents», com ara en un exemple repetit incansablement: *la blanca neu*. Això no

obstant, cal dir que, en tots els bons escriptors, trobarem adjectius qualificatius inherents en la seua posició, i Verdaguer no n'és cap excepció. Ací en tenim dos exemples:

14. [mostren la Mare de Déu] *a les montanyes verdes y al cel asserenat* (p. 54)
15. *Donant-nos a besar sa mà sagrada* (p. 328)

Acabarem l'apartat amb dos anècdotes. L'anteposició relativament freqüent fa que els lectors no sàpien com han de llegir la construcció *el reverent administrador* de l'oració següent:

16. *Van a visitar sa virginal patrona y, després, al reverent administrador* (p. 53)

Si no hi ha anteposició, la paraula *reverend* seria nom i, *administrador*, adjectiu qualificatiu (és a dir, el reverend o capellà és qui administra una cosa). En canvi, en el cas que hi haja anteposició la paraula *administrador* seria nom i, *reverend*, seria adjectiu qualificatiu (un administrador que ha de ser reverenciat). La segona anècdota és sobre l'adjectiu *doble*. Estic convençut que, si Fabra no haguera anomenat el dígraf *ss* com a «es doble», ara tots parlariem de «la doble es». I això no pel castellà, sinó per l'anglès (cf. «the doble w»). En les tres narracions de Verdaguer, he trobat un *doble* anteposat:

17. *Caríssim: Dia de doble festa ha sigut per mi lo de la Assumpció, que acabo de passar en est devot santuari* (p. 49)

5.2. Adjectius possessius (llur i sa casa)

Garoleara (1991: 251) informa que Verdaguer «se serveix comptades vegades del possessiu múltiple *llur*» i que, com en moltes altres qüestions, les edicions pòstumes varen modificar la llengua de l'escriptor. Per una altra banda, en comptes de la construcció sense l'article *casa seua* (tan usada ara en una part de la llengua) Verdaguer recorre a la construcció regular, que continuem dient els valencians:

18. *Lo s. Rector té en sa casa tres retaulons* (p. 339)

5.3. Els adjectius mitjà i mitjan

Convindria fer una monografia sobre els derivats adjectivals i nominals de l'adjectiu *mig*, ja que hi tenim un sistema fortament estructurat i amb no poques diferències davant de les llengües de l'entorn, especialment el castellà. A més, la llengua culta s'ha d'esforçar per recuperar derivats, com ara l'adjectiu *mitjà* o el nom *mitjà* ('instrument'). Com era costum en el seu temps, en Verdaguer trobem l'expressió *Edat Mitja*:

19. *Les [dones] de Mamale úsan un traje verament d'etat mitja* (p. 51-52)

Coromines informa que va ser Milà i Fontanals qui va començar a usar l'expressió adequada (*DECLC*, V, 667a28). Ara bé, per a recuperar el nostre sistema d'una manera coherent i com a conseqüència útil en la comunicació, no hem d'exposar només formes i exemples. És indispensable que també expliquem quina utilitat comunicativa té cada forma. La veritat és que els lingüistes parlem molt de formes i massa poc dels valors de cada forma. Ací, em limitaré a observar que la llengua culta de Catalunya usa ben poc l'adjectiu quantitatiu *mitjan*. La diferència que hi ha entre *mig* i *mitjan* és la següent: mentre que *mig* indica el punt, la línia o el pla que dividix una cosa en dos parts igual de grans, l'adjectiu *mitjan* fa eixa operació d'una manera aproximada (Saragossà 2003: §2.6.6). Així, *arribar a migdia* és arribar en el moment que indica el centre del dia (és a dir, arribar a les dotze). En canvi, *arribar a mitjan matí* indica un moment que es troba cap al centre del matí: tant pot ser a les nou com a les deu. Podem dir, per tant, que la utilitat comunicativa que hi ha en la parella *mig* i *mitjan* és la mateixa que tenim en els quantitius definits i els indefinits: quan no estem segurs si en una quantitat d'una cosa n'hi ha vint, díhuit o vint-i-dos, recorrem a *una vintena* i és segur que encertem. Igual passa en *mitjan*, que evita el rigor de *mig*. Cal remarcar que la naturalesa adjectival de *mitjan* explica que excloga la preposició *de* (i encara més el plural). Diguem-ho clarament: allà on el castellà escrit diu *a mediados de mes*, en el valencià popular diem *a mitjan mes*. De fet, això enllaça amb una qüestió relativament important: el singular i el plural en els circumstancials de temps (és a dir, si és preferible *a la darrerria de 1900* o *a les darrerries de 1900*).

La informació que dona el *DCVB* fa pensar que l'adjectiu *mitjan* només deu tindre vitalitat en balear i en valencià. En el cas del valencià,

en té molta, i els parlants ho apliquem amb tota normalitat no només a noms que representen llocs i períodes temporals, sinó encara a verbs. Així, si uns melons estan encara verds, un llaurador valencià diu que *estan a mitjan fer*. Els nostres lingüistes definixen *mitjan* com si fóra sinònim de *mig* i, com a conseqüència, dificulten que els escriptors de Catalunya l'asimilen i el practiquen. Vet ací la definició del *DCVB*:

20. **mitjan** adj. i adv. que s'usa sempre seguit del nom o verb al qual determina, i significa el mig, la meitat d'una cosa, d'un espai de temps o d'una acció. «A mitjan camí»: a la meitat del camí. «A mitjan (o «mitan») setmana»: devers la meitat del transcurs d'una setmana. «Hem arribat a mitjan missa» (quan la missa ja estava a la meitat). «No cobrarem fins a mitjan setembre» (= cast. *Hasta mediados de septiembre*). «Si plou molt, hi haurà fang fins a mitjan cama». (*DCVB*)

Com podem veure, la paraula clau (*devers*) no apareix ni en la definició ni en la paràfrasi del primer exemple. En el cas de Coromines, fa la impressió que no domina el valor de *mitjan*. De fet, a més de donar-lo com a equivalent de *mig* (*a mitjan borta* seria 'al mig de l'horta', *DECLC*, V, 668a23, *a mitjan lloc* seria 'al mig', p. 668a28, etc.), escriu el fragment següent: «el famós santuari de *Mitan camí*, ja antic a mig camí del Coll de Balaguer» (p. 674a34). Amb una tal concepció, no és estrany que faça la valoració següent: «Usos semblants són desusats, o sonen rancis, en català central, però es mantenen bé a la pagesia mallorquina i en moltes comarques del Principat» (p. 668a25). Diguem de passada que, en valencià, l'ús de *a mitjan matí* o *a mitjan camí* és normal en qualsevol ambient social (encara que, en la llengua escrita, comença a ser massa freqüent *a mig juny*).

Pel que fa a Verdguer, només he trobat *mig*, independentment que parle de períodes temporals (21) o de llocs (22 i 23):

21. *A mitja matinada del sospirat dia deu d'octubre, llevàrem ancles*
(p. 323)
22. *A mitja serra se troba una font abundosa* (p. 18)
23. [parlant d'una muntanya] *Fins a mitx cos, about li arriban las montanyes veïnes, està vestit de pinedes* (p. 21)

5.4. «Preposició de + nucli nominal elidit + adjectiu qualificatiu»

Quan està elidit el nucli nominal i el primer modificador qualificatiu és un adjectiu, els parlants tant poden dir la preposició *de* (24: *alguna de llarguíssima*) com no dir-la (25: *verdas unas*):

24. *Algunes barretines bermellèjan entre les boines y'ls casquets, y, entre elles, alguna de llarguíssima, plegada ab dos dobles al cim del cap* (p. 51)
25. *¡Quinas vestas tan tan hermosas, las d'aqueixas montanyas! Des de sos fronts bàixan a sos peus y s'enfonsan en la mar; verdas unas, a claps, altres* (p. 335)

Això fa pensar que, quan els parlants diuen la preposició, hi ha d'haver algun valor comunicatiu en joc. Per una altra banda, eixe valor també deu aparèixer en l'ús de *res*, ja que eixe pronom permet no dir la preposició (*Ací, no hi ha res nou. Tot és vell*) com dir-la:

26. *Mitja hora avans d'arribar als cortals de Civís trobàrem a esquerra la capella de Santa Magdalena, verament primitiva, com la dels cortals d'Os; mes en cap d'elles hi ha res de notable* (p. 16)

6. Predicació (verb, objecte, règim; pronoms febles; impersonalitat)

6.1. Els verbs *ser* i *estar*

Garolera (1991: 256) s'acosta a l'ús dels verbs *ser* i *estar* recordant que «ha estat considerat “el problema més complex de la nostra gramàtica”».⁷ L'estudiós de Verdaguer constata que ha trobat el verb *estar* en oracions en què «hom potser esperaria de trobar *ser*, d'acord amb els criteris de genuïnitat comunament admesos». Dels exemples que ha vist, només n'ésmenta dos grups: amb «adjectiu o participi» (1) i «amb sentit locatiu» (2):

1. *Estava cobert d'àbets, estava ajustada, estava deserta, estava sol, està vestit de pinedes, està dividit, està segada, estan posats*

7. En nota, dóna la referència de la citació (Solà 1987: 55).

2. *Està sota'l castell, està davant lo Mall, està una hora amunt, estava a l'altra banda, estava en l'endret d'aquest nom*

El crític literari comenta que, d'exemples com els anteriors (que arriben a la impremta en vida del poeta romàntic), n'hi ha en tots els autògrafs de viatges i excursions. Discrepa de Solà (1987: 81-82), que valora els escrits de Verdaguer com a «espontanis». Deixant de banda que l'espon-taneïtat no invalidaria el valor de les oracions de l'escriptor d'Osona, Garolera aporta proves de la naturalesa molt elaborada de les proses de Verdaguer (p. 256 n. 247, i també en uns altres llocs, com ara el seu §VI.3.4.3).

Realment, els lectors de Verdaguer troben exemples com els següents:

3. *Mongarre està situat entre la Vall de Aran y la de Àneu. És continuació del pla de Beret* (p. 50)
4. *Se baixa [a les coves d'Artà] per una rampa tortuosa, y, avans d'arribar al capdevall, la falta de llums y'l silenci diuben al viatger que està ja dins las entranyas de la terra* (p. 343)

En el primer fragment, hi ha *estar* en la primera oració i, *ser*, en la segona. Les dos localitzen la població i, la distinció, pareix que siga expressar la noció explícitament com a situació (*estar situat en*) i com si fóra una característica interna (*ser continuació de*). En l'exemple de 4, la paraula *ja* explicita que el temps no és duratiu, sinó momentani.⁸

Pel que fa a la forma, Garolera (1991: 254) observa que és sempre *ser*. En les obres en prosa, només ha trobat un *esser* (sense accent). En canvi, les edicions pòstumes canvien *ser* per *ésser*. Pel que fa al participi, he vist que Verdaguer usava *sigut*:

5. *Caríssim: Dia de doble festa ha sigut per mi lo de la Assumpció* (p. 49)

En el meu parlar, *estat* no ha desaparegut del tot, però trobe molt confusori que la llengua culta use la forma *estat* com a participi del verb *ser*. La conseqüència inevitable d'eixa actuació és afavorir que, per ací i

8. També hi ha usos de *ser* quan el valor és 'trobar-se momentàniament en un lloc':
(i) *Al ser un quart avall del cim de Salòria, nos giràrem estranyats* (p. 19).

per allà, hom escriga *estar* allà on qualsevol parlant espontani diria *ser*. En tinc arreplegats molts exemples, dels quals en posaré tres de tres registres diferents:

6. *Va estar una activitat molt positiva perquè mai m'havia enfrontat amb la correcció de textos* (alumna, 2003)
7. *És necessari un pacte polític per donar plena vigència a l'acord de l'Acadèmia. El valencià, després del dictamen d'abir, no pot estar excusa* (comunicat de premsa, 2005-02-10)
8. *El dietari va estar editat el 1921* (novel·lista, 2002)

6.2. *El verb deure*

Verdaguer usava el verb *deure* expressant tant obligació ètica (9) com probabilitat (10):

9. *Ara ja tenim llibertat de saltar en terra y no deurem trigar a fer-bo* (p. 326)
10. *Casi tot l'altar està ocupat pel seu sepulcre o urna, dintre la qual se la veu, blanca y tendra, com si s'acabàs de morir. A la llum del dia deu veure's millor; no obstant* (p. 334)

Deixeu-me opinar que l'intent d'excloure el valor ètic de *deure* és una mostra de prendre decisions sense haver reflexionat sobre un fet molt estès: la polisèmia que hi ha en centenars de paraules, sobretot les més sistèmiques i gramaticals. En concret, la descripció de com es produïx eixe procés i quines exigències comporta, fa sospitar immediatament que l'obligació ètica i la probabilitat han de ser tan poc incompatibles com els valors del mitjà i la causa en l'ús de la preposició *per* (*Anar per un lloc / Fer una cosa per alguna causa*).

6.3. *Els verbs portar i dur*

La llengua popular no sol tindre sinònims estables. En canvi, fa la impressió que, en el valencià actual, els verbs *portar* i *dur* s'usen indistintament. En Verdaguer, apareixen els dos:

11. *Los pastors [...] duben esclops ab una enorme punta cap amunt. Los pagesos van ab trajo de burell o blau des de la boyna fins als amples pantalons, pòrtan sabatas grossas y ben ferrades* (p. 51)

6.4. La preposició *a* en l'objecte directe

Un tema no fàcil de resoldre és l'ús de la preposició *a* en l'objecte directe. Tots estem d'acord que cal limitar l'ús de la preposició, però la qüestió és argumentar quina deu ser la delimitació. Com ara, un lingüista fabrista però amb idees pròpies, Josep Giner (1998: 95-96, 279 — de 1951 — i 315-316 — de 1956—), posava com a model la llengua del segle XV i, per tant, discrepava de la proposta de Fabra, que exclouia la preposició davant dels noms propis (*He vist a Joan*).

En la llengua de Verdaguer, no he sabut deduir una norma clara. Hi ha objectes directes humans sense preposició:

12. *Adorant sovint una imatge de la Verge* (p. 54)
 13. *Ha conegut una dona de 80 anys* (p. 333)
 14. *En lo camí trobarem, acorriolada, la gent de la vila* (p. 340)

Però també és factible veure la preposició *a* en un objecte directe humà. En els quatre exemples que he trobat, el nom està determinat (amb l'article o un adjectiu demostratiu). Per una altra banda, l'oració de 16 conté un exemple sense preposició (*visitar sa virginal patrona*) i un altre amb preposició, potser com a conseqüència de la separació del verb (*y, després, al reverent administrador*):

15. *Si cauen sobre·ls viaranys, los tàpan, obligant al pastor o viatger a fer una llarga marrada* (p. 16)
 16. *De bona arribada van a visitar sa virginal patrona y, després, al reverent administrador, que·ls reb a la porta de la rectoria davant una taula coberta ab un drap bermell* (p. 53)
 17. *Lo cor me diu que tornaré a veure a aquells fervorosos pagesos* (p. 55)
 18. *Saludant a nostres amichs y coneguts* (p. 323)

En un cas, la preposició apareix amb un objecte directe no humà (però determinat):

19. *Los rochs que blanquèjan pels camps no atúran als arbres de créixer*
(p. 339)

Per la banda contrària, he vist un exemple en què l'adjectiu *tots* amb el nucli nominal elidit no porta preposició (*que·ls colgà y ofegà tots*):

20. *Una estona després sortiren plegats per anar a passar lo port d'Orla, quan cau de la montanya de mà esquerra un «sobreneu» o esllavissada de neu, que·ls colgà y ofegà tots, menos los quatre aventurats que haví-an anat a missa* (p. 56-57)

Finalment, el darrer exemple que comentaré és especial, ja que hi ha una oració d'infinitiu:

21. *A dos quarts de una, vegérem entrar a nostre santíssim pare Lleó XIII*
(p. 328)

Els lingüistes no hem aclarit bé quina és la naturalesa del constituent nominal *nostre santíssim pare* (objecte directe del verb principal, objecte directe de l'oració subordinada o, segons alguns, objecte indirecte de l'oració principal). Des del punt de vista intuïtiu dels parlants, la construcció de 21 pareix idèntica a la de 18 (*Saludant a nostres amichs*)

6.5. Règim verbal i objecte directe

Un problema pendent d'aclarir és saber si és preferible *telefonar a algú* (= *telefonar-li*) o *telefonar algú* (= *telefonar-lo*). No cal dir que el camí adequat és aplicar les definicions de l'objecte directe i del règim verbal als casos vacil·lants i, segons quina classe de constituent hi haja, decidir. En les llengües de l'entorn, hi ha superposicions puntuals entre l'objecte directe i el règim verbal, com podem intuir amb dos exemples diferents: l'anglès *To enter a place* i el nostre *Entrar en un lloc*; o, inversament, el nostre *Mirar una cosa* contra l'anglès *To look at a thing*. Com a conseqüència de l'abast interlingüístic, l'ideal seria que la investigació tinguera en compte diverses llengües.

Segons la caracterització que he fet en Saragossà (2003: §3.2) dels conceptes dits, és perfecta la construcció *respondre a eixa pregunta*, que Verdaguer usava:

22. *Seria antigament un herm [...]?* *L'arxiu de Castellbò [...] podria respondre a eixa pregunta* (p. 15)

El constituent *a eixa pregunta* no és la cosa contestada, sinó la destinació de la resposta i, per tant, cal usar la preposició *a*. Per una causa semblant, és anòmala la construcció *baixí la serra*:

23. *A la tarde del mateix dia, baixí la serra fins a trobar lo riu* (p. 16)

En 23, la serra no és la cosa abaixada, sinó el lloc des del qual algú baixa, cosa que exigix la preposició *de* (*baixí de la serra*). De fet, Verdaguer (que usava perfectament la dualitat *baixar* —verb intransitiu— i *abaixar* —verb transitiu—) recorre en 23 a *baixar*, i no a la forma del verb transitiu. Un exemple semblant és el següent:

24. [parlant d'un avetar fet malbé per un temporal de vent] *Algun n'hi ha, entre ls que jauen, que, més sortós, al caure ensopegà'l forcat d'un germà seu més fort, y s'aguanta encara y trau algun rebrot d'esperansa* (p. 14)

Deixant de banda que el verb *topar* admet objecte directe (*topar-se dos bous*) i destinació (*topar a algú = investir contra algú*), quan una persona *topa en un lloc contra alguna cosa*, el canvi el té la persona, i no la cosa sòlida amb què ha topat. La construcció de Verdaguer era vàlida a l'Edat Mitjana, quan les paraules *en lo* es podien reduir a *e'l*, però és fosca a partir del moment que vàrem interpretar eixa forma com a l'article (*Això va passar el segle XV*).

6.6. Pronoms febles (ho, en i hi)

L'estudi dels pronoms febles en la prosa de Verdaguer exigix haver buidat documents extensos. Com que jo només he tingut en compte tres escrits breus, em limitaré a tres detalls. En l'estadi lingüístic actual, no diem el pronom *ho* en una sèrie de construccions:

25. *Si Déu vol, plourà / Si vols, pots vindre*
 26. —*¿Té'n véns?* —*Ara no puc*

27. *¿Saps nadar? — De menut sabia, però ara no*

En canvi, Verdaguer escriu *Si Déu ho vol*:

28. *Memòries a tots mos estimats amichs d'eixa estimada y anyorada ciutat, about, si Déu ho vol, no trigarem a veure'ns* (p. 57)

Els usos secundaris del pronom *en* (és a dir, quan no s'aplica a l'objecte directe) són relativament freqüents. En 29, després d'un ús bàsic (*nos en mostrà un*) hi ha una aplicació que recorda la llengua del romancer (*un que'n tenia en lo seu so*):

29. *En Miquel Costa, que trovàrem casualment vora un claper de gegants, nos en mostrà un que'n tenia en lo seu so y allí a la vora* (p. 339)

En l'ús del pronom *en*, hi ha diverses divergències amb l'actualitat, com ara el següent:

30. [parlant d'avets] *Si algun ne renaix assí, les cabres...* (p. 14)

Quan recorrem a un verb intransitiu, usem el pronom *en* si l'actualitzador quantitatiu està després del verb (31), però no si posem l'actualitzador davant del verb (30):

31. *Dels vaixells de Mallorca, {n'han arribat tres / tres han arribat ja}*

En l'ús del pronom *hi*, he trobat una anècdota i dos usos que conviden al seny i la mesura. L'anècdota és la presència de dos pronoms *hi* en una sola oració, cada u amb un antecedent diferent (*Palma* i un convent determinat de Palma):

32. *Lo dilluns de Setmana Santa [...] se celebra, en Palma y en son convent, sa solemne festa. Trobant-m'hi casualment, hi be anat a entrada de fosch* (p. 334)

L'exemple que reproduiré ara recorda un fet que hauria de ser quasi una obvietat: el locatiu d'una oració prèvia, el podem recuperar amb *hi*,

però també amb una paraula locativa (*allí*) o una construcció locativa (*en eixe lloc*):

33. *Lo castell d'Àrreu és una gran casa espiullerada, ben conservada encara. Allí posava lo duch de Medinaceli, qui apadrinà una noya de la casa.* (p. 37)

Per una altra banda, la majoria dels usos de *hi* són opcionals:

34. *Férem un crit davant una agrupació de cases: ningú respongué. Nos veyà fum, ni foc, ni altre claror que la de les estrelles* (p. 17)

En el fragment anterior, falten dos pronoms *hi*, el primer de règim i, el segon, purament circumstancial. En *ningú respongué*, Verdaguer no diu a què no responia ningú perquè ho trobaria obvi: *al crit* a què s'acaba de referir. En l'oració següent, el nostre autor parla del fum i el foc que no es veia *en l'agrupació de cases* que ha esmentat dos oracions més arrere.

6.7. Oracions impersonals

En la llengua escrita actual, és probable que les dos qüestions en què ens apartem més voltes de la llengua viva espontània siguin la posició dels adjectius qualificatius i les construccions impersonals. Així, ¿quines construccions són preferibles, les de 35-37 o les oracions (reals) de 38-40)?:

35. *El delictes que imputen al president*
 36. *En la presó, ens llevaven la roba*
 37. *A França, el varen acusar d'espionatge*
 38. *El delictes de què s'acusa el president*
 39. *En la presó, se'ns desposseïa de les nostres robes*
 40. *A França, se'l va acusar d'espionatge*

En la impersonalitat, tenim cinc o sis mitjans, cada u amb un valor específic. En canvi, el castellà escrit abusa extraordinàriament de la construcció «pronomen reflexiu + verb», costum que, per desgràcia, la nostra llengua escrita ha imitat. De fet, a mesura que avançarem en aquest

apartat anirem trobant-nos una acumulació de recursos lingüístics que són tots típics del castellà escrit.

Verdaguer recorre moltes voltes a la tercera persona del plural (*M'han dit que...*, 35-37), però també usa el mitjà que el castellà deu estar potenciant des de fa segles. Així, després d'haver explicat que els pelegrins de Montgarri fan regals al rector, continua així:

41. *Per cada almoyna se'ls dóna una mesura de vi* (p. 53)

Els lectors saben que, qui dóna el vi, és el rector i, per tant, no hi ha res a ocultar (que és l'objectiu que solen adduir molts manuals del castellà). Tenint en compte que el capellà («el reverent administrador») havia aparegut feia estona (sis línies més amunt), si l'escriptor no vol repetir el seu nom per raons estètiques, té un mitjà tan simple com popular: recórrer a la tercera persona del plural:

42. *Per cada almoina, els donen una mesura de vi*

A continuació del fragment transcrit (41), Verdaguer usa tres vegades la construcció impersonal amb el pronom reflexiu. Les dos primeres es troben en una oració coordinada molt llarga:

43. *Se càntan després les vespres solemnement y's va a acompanyar la Verge per aquella vall hermosa, mostrant-la als pastors y pagesos, que s'hi encomànan; als boscos, que la ombrèjan; als prats, que refloreixen per oferir-li millor catifa; a les montanyes verdes y al cel asserenat* (p. 54)

En la primera oració coordinada, el nostre autor parla dels pelegrins, als quals acaba de referir-se usant la tercera persona del plural («Vénen de passar lo port per llarch y dolent camí, en lo fort de l'estiuada»). A la vista d'eixa actuació, ¿no és més coherent continuar usant la tercera persona del plural (*En acabant, canten les vespres*)? La segona construcció impersonal (*y's va a acompanyar*) va unida a dos característiques molt habituals en un cert castellà escrit: el recurs a la construcció «*ir a + infinitiu*» (que comentarem tot seguit, §7.1) i l'ús inadequat de l'anomenat «gerundi de coordinació» (*mostrant-la...*), que tractarem més avant (§10.4). A més, la construcció *anar a acompanyar* provoca una heteroge-

neïtat interna en la redacció: mentre que la primera oració coordinada està en present, la segona no ho està. Si evitem els mitjans lingüístics dits, quedaria una versió de l'estil següent:

44. *En acabant, canten les vespres solemnement i acompanyen la Mare de Déu per aquella vall bonica. La mostren als pastors i als pagesos, que s'hi encomanen; als boscs, que la ombregen; als prats, que tornen a florir per a oferir-li una catifa més bona; l'ensenyen a les muntanyes verdes i al cel asserenat*

La tercera construcció impersonal és aquesta:

45. *A la nit, a les dones, se'ls permet, a falta de cambres, quedar-se en lo temple, que fan ressonar fins a altas horas ab himnes y càntichs* (p. 54)

Els lectors saben que l'acció depén del capellà i, tenint en compte que és caritativa, ¿per què no hauríem d'expressar l'agent?

46. *A la nit, a falta de cambres el rector deixa que les dones es queden en lo temple, que fan ressonar fins a altas horas ab himnes y càntichs*

A més, el fet de no explicitar l'autor del fet no justifica l'ús de la construcció «es + verb». Quan l'agent és un conjunt de persones específiques (i per tant no és qualsevol persona o persones), si l'emissor vol ocultar-lo al receptor només hi ha un mitjà en el valencià que he après: recórrer a la tercera persona del plural:

47. *A la nit, a falta de cambres, a les dones els permeten quedar-se en lo temple*

Al llarg de les narracions, hi ha alguna manifestació més d'usar la construcció «es + verb» quan l'agent de l'acció és un conjunt de persones específiques. Així, en comptes de dir unes oracions tan simples com les de 48, els lectors troben les de 49:

48. [en una recepció del papa] *A tots ens donaren un opuscle petit [...] Als conductors del peregrinatge, els lliuraren una medalla*

49. [en una recepció del papa] *A tots se'ns donà un petit opúscol [...] Als conductors de peregrinatge, se'ls entregà una medalla* (p. 329)

La imitació de l'actuació del castellà escrit arriba a l'ús del pronom *el*, que, en el sistema popular, és incompatible amb la passiva impersonal:

50. *Casi tot l'altar està ocupat pel seu sepulcre o urna, dintre la qual se la veu, blanca y tendra, com si s'acabàs de morir: A la llum del dia deu veure's millor, no obstant* (p. 334)

Asseguraria que tots els balears, els valencians i els catalans hem dit milers d'oracions com la següent:

51. *Eixes coses no es poden dir en públic*

En canvi, deuen ser ben pocs els qui eliminen la concordança *i*, correlativament, diuen el pronom *el*, cosa que desemboca en aquesta excen-
tricitat:

52. *Eixes coses no se les pot dir en públic*

En realitat, l'ús popular de la construcció impersonal «*es* + verb» respon a una regla tan simple com la següent: quan l'emissor no representa en l'oració l'entitat que produïx l'esdeveniment, el constituent que seria l'objecte directe en la codificació plena, actua com a subjecte a tots els efectes, cosa que exigix la concordança del verb *i*, correlativament, exclou l'ús del pronom *el* (51). En el castellà culte, basant-se en una hipotètica «lògica» hom ha fet desastres, els quals, llastimosament, una part de la nostra llengua escrita ha copiat durant el segle xx. Si tornem ara al fragment de Verdaguer, haurem de notar que, per sort, el nostre escriptor també usava el sistema popular. Així, a pesar d'haver escrit *se la veu*, en l'oració següent abandona eixe sistema (que hauria donat *A la llum del dia deu veure-se-la millor*) i practica el sistema simple i coherent de la llengua viva (*A la llum del dia deu veure's millor*).

7. El temps. Circumstancials de temps i de freqüència

7.1. El límit de la construcció «anar a + infinitiu»

És sabut que, en la llengua viva, usem la construcció «*anar a + infinitiu*» quan volem expressar un futur imminent:

1. —*¿A on vas?* —*Vaig a comprar verdura*
2. *Si pares de marmolar, aniré a ajudar-te*

Esporàdicament, Verdagner usa eixa construcció en casos en què, parlant, trobe que recorreríem al present d'indicatiu. N'hem vist un exemple en l'apartat anterior (43: *Se càntan les vespres y's va a acompanyar la Verge*) i, en 4, n'hi ha un altre:

3. *En arribar, visiten sa virginal patrona*
4. *De bona arribada van a visitar sa virginal patrona* (p. 53)

Pel que fa a l'origen d'eixos usos dubtosos, és fàcil pensar en el castellà escrit, que usa d'una manera extraordinària la construcció «*ir a + infinitiu*».

7.2. La posterioritat: mitjans i valors

Per a expressar que el temps de l'oració principal és posterior a un altre període de temps, la llengua viva recorre a una pluralitat de mitjans: *després, al cap, en acabant...* Convindria saber si, darrere d'eixos recursos, hi ha matisos semàntics (com és versemblant) i, ara, em limitaré a observar que, en els documents analitzats, només he trobat *després*. Dels exemples abundosos que hi ha, n'he triat un parell; el primer admet *en acabant*, mentre que el segon sona molt natural amb *al cap*:

5. *De bona arribada van a visitar sa virginal patrona y, després, al reverent administrador, que ls reb a la porta de la rectoria davant una taula coberta ab un drap bermell* (p. 53) / *i, en acabant, el reverent administrador*
6. *De bon matí sentiren tocar a missa; [...] de 18 que éran, quatre solament assistiren al sant sacrifici. Una estona després sortiren plegats* (p. 56) / *Al cap d'una estona,...*

7.3. *El plural en els circumstancials de temps i de freqüència*

Parlant de l'ús de l'adjectiu quantitatiu *mitjan*, hem esmentat el contrast entre el singular de *a mitjan mes* i el plural de *a mediados de mes*, cosa que enllaça amb el singular i el plural per a parlar de períodes de temps. En la llengua que he après pels carrers valencians, diria que el plural apareix quan hi ha un circumstancial de freqüència, és a dir, quan hi ha la repetició d'un fet i, per tant, representem una pluralitat de temps, la qual està arreplegada en el plural del nom; en aixos casos, el nom va sense l'article:

7. *Quan vàrem portar la criatura a la guarderia, a primeries plorava molt, però al cap d'un mes hi anava molt contenta*

En Verdaguer, he trobat una construcció d'eixa classe:

8. *Hont solen péixer, a últims de la primavera, 60.000 caps de bestiar* (p. 50)

Podem interpretar que l'oració expressa la repetició d'un fet (*solen péixer*) i, per tant, el circumstancial seria de freqüència, exactament com *a primeries*.

7.4. *Les parts del dia en els circumstancials de temps*

Com he dit més amunt (§2.5), en el valencià actual és molt corrent parlar de les parts del dia introduint els noms corresponents amb la preposició *de*: (*bui*) *de* (*bon*) *matí*, *demà de vesprada*, *abir de nit*. En canvi, fa llàstima comprovar que una construcció genuïna que diuen milions de parlants (i que en la pràctica no s'usa en castellà) és absent dels nostres manuals. En les narracions de Verdaguer, he trobat una manifestació de la construcció que usa el castellà periodístic actual (contra les tres paraules de *abir de matí*, les cinc de *en la mañana de ayer*):

9. *Entre las dotze y una de la tarde d'abir comensaren a veure's baixar dels ports la gent* (p. 50)

Però també he trobat dos exemples de la construcció valenciana actual. La construcció *de bona arribada* de 10 pareix feta a partir de la construcció *de bon matí*, que el nostre autor també usava (11):

10. *De bona arribada van a visitar sa virginal patrona y, després, al reverent administrador, que·ls reb a la porta de la rectoria davant una taula coberta ab un drap bermell* (p. 53)
11. *Lo dia de S. Tomàs de 1808, uns paquetayres havien feta nit en Mongarre. De bon matí sentiren tocar a missa* (p. 56)

75. *Dins d'un temps = en una part d'un temps*

En el valencià col·loquial, quan volem expressar que un fet es produirà al cap d'un període de temps, usem la construcció «*d'ací a un* + un nom temporal», com ara en l'exemple següent:

12. *Arribaran d'ací a una hora*

En canvi, quan volem indicar que un fet es produirà o s'acabarà en alguna part d'un període de temps, usem la preposició *en*:

13. *Això podré fer-bo en un mes*

Els dos valors dits depenen del contingut semàntic de les construccions implicades. En *d'ací a una hora*, hi ha l'origen i la destinació, que no són temps duratius, sinó momentanis. En canvi, la preposició *en* expressa interioritat i, com a conseqüència, l'emissor de 13 no diu que farà la faena al cap d'un mes, sinó al llarg del període d'un mes, sense comprometre's en un temps precís (com ara si l'acabarà el dia 15, el 25 o el 30 a darrera hora). La mateixa coherència que hi ha en les construccions temporals descrites fa previsible que el castellà popular actue com nosaltres. Però el fet és que el castellà escrit usa *dentro de* amb el valor de 'al cap de', actuació que he trobat en Verdaguer:

14. *La terra y la mar júgan a qui·s fica més endins, l'una en lo domini de l'altra, y avansan, recúlan, s'embesteixen, s'afalàgan com dos infants, per batre's dintre un moment y abraonar-se, entremaliats, l'una contra l'altra* (p. 335)

Diria que la interpretació del fragment anterior és la següent: hi ha accions oposades l'una a continuació de l'altra; s'investixen primer, s'afala-

guen tot seguit i, *al cap d'un moment*, es baten i s'abraonen. Potser no és una casualitat que la forma que apareix en 14 no és *dins* (que el nostre autor usava sovint), sinó la que és molt semblant a la forma del castellà, *dintre*.

7.6. *Les construccions «en + infinitiu» i «al + infinitiu»*

No he trobat la construcció «*en* + infinitiu» en les narracions llegides. Amb una freqüència no baixa, Verdaguer usava la construcció «*al* + infinitiu» per a expressar el valor que correspon a «*en* + infinitiu» (indicar un temps immediatament anterior al temps de l'oració principal). Només en transcriuré un fragment, que conté tres exemples que admeten la construcció amb *en* si l'autor vol expressar el valor temporal dit:⁹

15. *Al ser un quart avall del cim de Salòria, nos giràrem estranyats, sentint-bi uns grans crits d'alto. Era un carrabiner que'ns encalsava, ab l'ilusió de que portàvam frau, y, a l'atrapar-nos, s'enfadà de mala manera, al veure que era un capellà aquell que, de lluny, havia pres per un paquetayre* (p. 19)

El capellà romàntic també usa la mateixa construcció amb un valor diferent. U dels components d'eixe sentit és l'antònim del que té la construcció «*en* + infinitiu»: en comptes d'expressar un temps momentani, comporta un temps duratiu; la construcció «*al* + infinitiu» equival a la construcció «*en el* + un nom derivat del verb». Ací en tenim un exemple:

16. [parlant d'un avetar fet malbé per un temporal de vent] *Algun n'hi ha, entre'ls que jauen, que, més sortós, al caure ensopegà'l forcat d'un germà seu més fort, y s'aguanta encara y trau algun rebrot d'esperansa* (p. 14)

9. Tinguem en compte que la construcció «*en* + infinitiu» comporta sempre una certa expressivitat com a conseqüència del seu valor temporal. Quan l'emissor no vol comunicar la *immediatesa* temporal, recorre a *quan*. Així, el fragment que comentem de Verdaguer admet una estructuració diferent:

- (i) *Quan feia un quart que davallàvem des del cim de Salòria, nos giràrem estranyats en sentir uns grans crits d'alto. Era un carrabiner que'ns encalsava, ab l'ilusió que portàvam frau. Quan ens atrapà, s'enfadà de mala manera en veure que era un capellà aquell que, de lluny, havia pres per un paquetayre.*

El nostre autor expressa que hi havia avets que, *mentres queien*, topaven en el forcat d'un arbre. Podem obtindre el mateix valor si, en comptes d'usar *al caure*, recorrem a la construcció nominal *en la caiguda*:

17. *N'hi ha algun que, més sortós, en la caiguda ensopegava amb el forcat d'un germà seu més fort*

7.7. *Elisió de la preposició en els circumstancials de temps*

Quan un circumstancial de temps està format per l'article i el nom *dia* seguit d'una especificació, Verdaguer elidix sempre la preposició *en*, fenomen que deu ser general en la llengua i molt antic (ja medieval). Em limite a posar-ne un exemple:

18. *Lo dia de S. Tomàs de 1808, uns paquetayres havien feta nit en Mongarre* (p. 56)

La preposició que hi ha elidida depèn de la classe de circumstancials de temps i, també, de l'època en què es va formar la construcció sense preposició. En l'exemple anterior, la preposició elidida és *en* per raons que no puc exposar ací. Em limite a aportar una prova empírica: en una recuperació anafòrica (*en tal dia*), Verdaguer explicita que la preposició elidida és *en*:

19. *Lo dilluns de Setmana Santa morí la beata Catarina Tomàs, y, per això, en tal dia se celebra [...] sa solemne festa.* (p. 334)

El nostre autor no usa tampoc preposició amb *l'endemà*. En pose un exemple només:

20. *L'endemà, a punta de dia, uns quants joves sacerdots mallorquins [...] entonaren...* (p. 325).

En valencià, és habitual dir *a l'endemà*, que és la mateixa preposició que apareix parlant de períodes futurs (*Vindran {a l'estiu / a Nadal}*). En l'exemple següent, la preposició elidida és *per* (o *durant*, que és sinònima de *per*):

21. *Los descarnats paisatges de Còrcega y de Cerdanya [...] ja ns havían entretingut tota la tarde* (p. 325)

7.8. *La construcció derivativa «nom de temps + ada»*

És sabut que, quan volem remarcar l'aspecte duratiu d'un nom que representa un període de temps, podem afegir el sufix *ada* (*diada, mesada, anyada...*). En les narracions de Verdaguer, he vist aplicat eixe procediment al nom *estiu*:

22. *Vénen de passar lo port per llarch y dolent camí, en lo fort de l'estiuada* (p. 54)

8. Més circumstancials (negació, causals, *només, si / no*)

8.1. *Anteposició de la paraula implicada per la negació*

Com en qualsevol circumstancial, la posició bàsica de la paraula *mai* és postverbal, i més si la seua informació és remàtica:

1. *Des d'aquell dia, no ha tornat mai*

Pot figurar al principi de l'oració si adoptem una entonació exclamativa. Així, u podria sorprendre's davant de l'oració anterior i fer aquesta exclamació:

2. *¡Mai ha tornat?!*

En definitiva, la paraula *mai* actua com qualsevol circumstancial. En canvi, hi ha lingüistes que, sense justificar-ho, donen a entendre que la posició bàsica de *mai* seria la preverbal:

3. Encara que en la llengua antiga són més freqüents els vells sinònims *anc, jamés, nunca*, també ja hi trobem *mai*, des de Llull, i fins amb l'ordre invertit: [...] *Déus no féu may falliment / No s deu may anujar* (DECLC, V, 618b55)

En el cas dels pronoms *ningú* i *res* (o els adjectius *cap* i *gens*), la seua posició bàsica dependrà de dos factors: de la funció sintàctica que facen i del grau de rematicitat. Per la funció, poden ser subjectes (o ser-ne part en el cas dels adjectius), que té la posició bàsica davant del verb quan és informació secundària o temàtica. Ara bé, la majoria de voltes que diem les paraules *ningú* i *res* com a subjecte són informació remàtica i, com a conseqüència, és normal que habitualment apareguen després del verb:

4. *Tal com estan les coses, és senyal que ací no ha entrat ningú*
5. *Des de l'accident nuclear, no ha nascut cap animal sa*
6. *Ho ha fet dissimulant tant, que estic convençut que no l'ha vist ningú*

Quan diem dos paraules implicades per la negació, també les pospossem sovint, com podem comprovar en aquesta oració de Joaquim Ruyra:

7. *No en vaig dir res a ningú* (Ruyra, Parada 3; citat en *DCVB*, *ningú*)

Crec que la descripció que acabe de fer correspon a la llengua viva. En canvi, la llengua escrita anteposa amb una freqüència enorme les paraules implicades per la negació (*ningú*, *res*, *cap*, *gens*, *mai*, *tampoc*). Vegem com actua Verdguer. Pot usar l'orde bàsic:

8. *Trucàrem a la primera casa que trobàrem: no hi havia ningú* (p. 17)

També pot aparéixer l'anteposició perquè hi ha l'entonació de l'exclamació, com ara en aquest exemple:

9. *Cap costa del món he vista tan bella, y això que n'he passat massa lluny per fer-me'n càrrech* (p. 335)

Ara bé, l'anteposició és freqüent. Com ara, al cap d'unes línies d'haver escrit l'oració regular de 8 els lectors no troben *No respongué ningú*, sinó l'orde invers:

10. *Férem un crit davant una agrupació de cases: ningú respongué* (p. 17)

Ací en tenim més exemples:

11. *Allí ningú talla·ls arbres: quan se cànsan de viure, s'ajauen als peus dels altres; si cauen sobre·l riu, fan de passera a las bacas* (p. 16)
12. *Fent un benefici que·l país may los podrà pagar* (p. 337)
13. *Per altra part, ningú·ns mostrava ni·ns anomenava [...] les valls y turons que·l rodèjan* (p. 340)

És probable que, en algun cas, siga aplicable l'entonació exclamativa (com ara en 11 *Allí ningú talla·ls arbres*), però el factor més important per a explicar l'actuació de la llengua escrita podria ser un prejudici. De fet, hi ha anteposicions que violen les regles de la llengua, com ara en aquest exemple:

14. *Com ningú replanta aquell bosch, ha de desaparèixer per força* (p. 14):

En les explicacions anteriors, hem comentat que la importància comunicativa que té cada constituent pot canviar l'orde sintàctic bàsic de les oracions, de tal manera que els constituents que contenen informació coneguda o que l'emissor considera secundària apareixen cap al principi de l'oració, mentre que els constituents amb informació nova o que l'emissor troba més important es posen al final de l'oració. Si apliquem eixos principis a l'oració de 14, trobarem que el constituent *aquell bosch* és temàtic i, per tant, hauria d'anar al principi de l'oració; en canvi, la part remàtica de 14 és que eixe bosc *no el replanta ningú*. D'acord amb eixes observacions, l'orde predictable de 14 és el següent:

15. *Com aquell bosc no el replanta ningú, ha de desaparèixer per força*

El reordenament per la dualitat *tema i rema* justifica l'anteposició de *en cap d'elles* en 16, ja que el circumstancial conté informació coneguda:

16. *Mitja hora avans d'arribar als cortals de Civís trobarem a esquerra la capella de Santa Magdalena, verament primitiva, com la dels cortals d'Os; mes en cap d'elles hi ha res de notable* (p. 16)

El dia que tindrem monografies sobre la posició de les paraules implicades per la negació, em pense que trobarem una realitat poc agradable. Com ara, he vist moltes anteposicions (i de ben grosses) en la llengua de Fabra.

En realitat, em fa la impressió que una part de la llengua culta de Catalunya anteposa les paraules dites d'una manera quasi sistemàtica. No sé si la causa d'eixa actuació està en la tradició literària nostra, en un error dels lingüistes (com hem vist en les paraules de Coromines), o en la influència del castellà escrit, que també anteposa a tort i a dret (o potser és tot plegat).

Siga quin siga el motor de l'anteposició indiscriminada, hem de tindre en compte que eixa separació de la llengua viva és més negativa entre nosaltres que en castellà a causa de la pressió a dir la negació quan anteposem la paraula implicada per *no* (*Mai no arriba a hora*): mentre que en la posició bàsica (*No arriba mai a hora*) no hi ha cap discrepància amb la llengua popular, l'anteposició comporta una construcció (*mai no*) que no diu ningú. En eixa qüestió de la normativa, Coromines vol i dol: no vol condemnar la llengua parlada («Quan *mai* negatiu precedeix el verb immediatament, no cal ser absoluts», *DECLC*, V, 619a25); però la regla de Fabra i el fet de voler mantindre un valor arcaic (*¿Qui vol res? / Si vols res, parla*) l'obliguen a condemnar la llengua viva: la dualitat *mai no* és «la construcció a la qual hem de donar preferència en la llengua moderna», i el fet de posar *no* «és obligatori sempre que [*mai*] no vagi precedida d'una negació més o menys explícita» (línia 20 i s.).

No podem acabar el comentari sobre les paraules implicades per la negació sense dir res sobre la mal anomenada «negació doble» (habitualment, *la doble negació*). Coromines constata que ja existia en el segle XV l'eliminació de *no* quan anteposem les paraules implicades per *no*. Realment, si *mai* o *ningú* són una conseqüència d'usar la paraula *no* (que té com a posició bàsica anar immediatament davant del verb), en el cas de dir la paraula implicada davant del verb el receptor ja sap que l'oració és negativa. Letimòleg n'esmenta set casos, que van de sant Vicent a Bernat Fenollar. Només reproduïx l'exemple del sant, que és bo perquè és indubtable que s'ha de llegir amb l'entonació de les oracions exclamacions:

17. *Tu, lladre, may entraràs en paraís* (*DECLC*, V, 619a31)

El fenomen, però, és més antic, ja que els lectors del *DCVB* troben exemples de Bernat Desclot (18) i de Ramon Muntaner (19 i 20):

18. *Perquè may lo nostre enteniment reposava* (Pere IV, *Crònica*, cap. 348; *DCVB*, *mai*)

19. *Cercà tot lo camp e may trobà negú* (Muntaner, cap. 30; *DCVB, mai*)
20. *Que per ningú sia vista* (Muntaner, cap. 3; *DCVB, ningú*)

Pel que fa a Verdaguer, hem vist que, quan anteposava una paraula implicada per la negació, eliminava la paraula *no* (9-15). Realment, la construcció *mai no, ningú no*, etc., és un arcaisme extraordinari. Encara més: el dia que algú serà capaç d'analitzar quines són les diferències reals que hi ha entre el nostre estadi lingüístic i el que correspon a l'ús de les dualitats de l'anglès (cf. *ever/never*), ens podríem trobar que l'ús condicional i interrogatiu de les paraules implicades per la negació és, si fa no fa, inassimilable. Tota una altra cosa és el reforç emfàtic de les paraules implicades per la negació:

21. —*¿Quan tornaràs?* —*¿Que no t'ho he dit ja? No mai*
22. —*¿Què ha passat?* —*No res. Tot està com estava*

Això sí que és un fenomen viu en molts parlars (i a voltes usat amb precisió, com ara en el valencià de la Vall d'Albaida). A més, la pressió del nord (la Plana) i del sud poden fer que el parlar de l'Horta (que ha perdut la construcció emfàtica) recupere una expressivitat útil i, per tant, fàcilment assimilable.

8.2. *Oracions subordinades causals amb com*

Diversament de la llengua culta actual, quan Verdaguer expressava la causa amb *com* no afegia *que*:

23. *Com ningú replanta aquell bosch, ha de desaparèixer per forsa* (p. 14)
24. *Com la terra no s'hi sosté gayre, se veuen peladas a grans trossos* (p. 336)
25. *Com lo sol està sobre'l cap, a l'altra banda sas ombres s'allàrgan* (p. 336)

Eixa és l'actuació que sempre he sentit en el valencià col·loquial. A més, trobe que *com que* no es pot dir en les causes que pareixen evidents i que pronunciem amb una entonació com si expressàrem condescendència:

26. *Clar, com plou tan poc, la terra està molt seca*

En eixes oracions, està produint-se una substitució en les darreres dècades: canviar «*com* + verb conjugat» per «*al* + infinitiu»:

27. *Clar, al ploure tan poc, la terra està molt seca*

La construcció d'infinitiu no és incompatible amb el valor de «*al* + infinitiu», encara que diria que és estranya al valencià tradicional. A més, si algú l'usa ha d'evitar donar-li el valor de passat immediat que té «*en* + infinitiu». Així, una persona pot morir *en xocar un autobús*, i no *al xocar*, no debades primer xoca i tot seguit mor

8.3. *Una paraula moderna: només*

Ni el *DCVB* ni el *DECLC* informen de l'època en què es va formar la paraula *només*. Però deu ser recent, perquè els exemples que posen són molt pròxims: en el cas del *DCVB*, de Costa i Llobera, Maragall i Carner, més una manifestació mallorquina popular de cap a 1880. Coromines afegeix un exemple de Martí Gadea, que assegura la popularitat en valencià cap a la mateixa època. També informa que la paraula és habitual en el castellà d'Amèrica.¹⁰ En les narracions de Verdaguer, *només* he trobat les formes clàssiques:

28. *L'aplech de Mongarre, que dura sols un dia* (p. 55-56)

29. *De 18 que éran, quatre solament assistiren al sant sacrifici* (p. 56)

Ara bé, hi ha una oració que conté la construcció que deu haver engendrat *només*:

30. *No hi ha més que ls ossos dins una bermosa figura de cera* (p. 333) = *En una figura de cera, només hi han els ossos*

L'evolució podria constar de dos passes (32 i 33):

10. El *DECLC* afirma que, anteriorment «s'havia usat en el sentit de 'prou'» (V, 940a12), però no en posa cap exemple, ni comenta l'evolució semàntica, que seria molt estranya (de 'prou' a 'solament'). Si la font de *només* és la construcció que posaré en l'exemple de 30, sempre hauria tingut el contingut semàntic de 'solament'.

31. *No han vingut més que deu visitants*
32. *Han vingut no més que deu visitants*
33. *Han vingut només deu visitants*

De fet, la construcció de 32 no és una especulació, sinó una realitat, tant en la llengua parlada com en l'escripta (on apareix escrita *només que*). N'he vist exemples actuals, i també del primer terç del segle XX. En la prosa de Josep Maria de Sagarra podria ser freqüent:

34. *Per a regar només que vint minuts de la nostra vida / Com una senyora de la bona societat que es presentés només que una camisa de seda* (*L'aperitiu*, de Josep Maria de Sagarra, 1937, p. 32 i 46 de la tercera edició, Barcelona, L'Isard, 1964)

Amb el verb *fer* i una oració d'infinitiu com a objecte directe, permet suprimir el verb *fer*:

35. *Això no fa més que originar confiança* (construcció inicial)
36. *Això només fa que originar confiança* (*El Punt*, 11-17 de setembre del 2005, p. 7)
37. *Això només origina confiança* (construcció final)

Per una altra banda, és factible que un escriptor poc reflexiu superposi el mitjà popular i el clàssic, cosa que produïx un resultat redundat. Ací en tenim un exemple:

38. *Sempre va vestit com un captaire i no manté més que una sola criada* (traducció d'un clàssic, 1999)

8.4. *La dualitat sinó i si no: origen, valor i grafia*

Un tema que les nostres gramàtiques tracten d'una manera poc clara és la dualitat gràfica *sinó* i *si no*. En 39, Verdaguer va recórrer a la grafia aglutinada, mentre que l'editor l'ha separada:

39. *Lo cor me diu que tornaré a veure a aquells fervorosos pagesos y pastors del cor del Pirineu, sinó en l'aplech de Mongarre, que dura sols un dia, en altreⁿ gloriós aplech que no ha d'acabar-se mai* (p. 55-56)

Per a entendre quina actuació és preferible, cal explicar l'origen del *si no* de 39 i, també, el de les oracions adversatives (*No és això, sinó allò*), cosa que demana una investigació privativa. Ací, em limitaré a opinar que és més coherent la grafia del nostre autor (*sinó*) que l'habitual de la llengua culta actual (*si no*).

9. Preposicions (*en, a, per a, sota, vora; damunt de; a prop; fins (a)*)

9.1. Cap a un ús precís de les preposicions *en i a*

Parlant de l'ús de les preposicions *en i a*, Garolera (1991: 254) observa que hi ha algun cas de vacil·lació. Així, Verdaguer canvia la redacció *al temple com al temple* per *en lo temple com en lo temple*. Eixa variació fa creure que l'escriptor procurava corregir els usos del seu parlar que pensava que eren inadequats. De fet, trobe més natural l'ús de les preposicions *en i a* en la prosa de Verdaguer que en una part de la llengua escrita actual. I és que el nostre autor no es devia guiar per aquell prejudici segons el qual dir seguit seguit la preposició *a* davant de l'article (*al temple*) és una de les diferències que tenim amb el castellà. A fi de fer-se una idea de com actuava Verdaguer, en posaré quatre exemples, sempre parlant de llocs físics i amb l'article en masculí (1, 2, 4) i en femení (3):

1. *Matà un os en lo bosch de pins davant del poble* (p. 22)
2. *Visití l'iglésia dels pp. Jesuïtas. Al capdamunt de ella, a esquerra, hi ha la cambra del beato Alonso [...] A la esquerra del temple, en lo centre de la primera capella, hi ha'l cos del beato* (p. 333)
3. *Han cantat una estrofa [...], llegida en la trona per un sacerdot* (p. 334)
4. [Anant cap a Alcúdia] *En lo camí trobarem, acorriolada, la gent de la vila* (p. 340)

11. Com ja hem comentat (34 de §2.3), falta l'article davant de *altre* (*l'altre*).

Els comentaris anteriors fan pensar que el capellà romàntic usava les preposicions *en* i *a* com s'ha d'usar qualsevol paraula: d'acord amb el seu contingut semàntic. Ací, no és cosa de desplegar els valors de les preposicions que comentem, però sí que observaré que dos preposicions tan fonamentals com són *en* i *a* deuen tindre el mateix contingut semàntic bàsic en totes les llengües del món i en tota època: en el cas de *en*, 'inclusió del consegüent en l'antecedent' i, pel que fa a *a*, 'adjacència'. Així, el bosc (1), la trona (3) i el camí (4) contenen les entitats referides per l'antecedent en les oracions respectives; en l'exemple restant, *el centre d'una capella* (2) també inclou una persona si interpretem *centre* com a 'part central' (i no com a 'punt central'). En canvi, la relació locativa de 5 (que usa la preposició *a*) no és d'inclusió:

5. *Tornaré a veure a aquells fervorosos pagesos [...] en [l']altre gloriós aplech [...], a les plantes no de l'imatge sinó de la vera, única soberana Reyna dels àngels y dels homes* (p. 55-56)

En eixe locatiu, Verdaguer i els pagesos no estan dins de l'espai que ocupen les plantes dels peus de la Mare de Déu, sinó *adjacents a les seues plantes*. No és tampoc propi d'aquest treball indagar sobre l'origen de l'abús de *a* davant de l'article, però apuntaré que podria ser el procés que, ja en l'Edat Mitjana, va portar des de *en lo segle XIV* fins a *el segle XIV*, interpretat modernament com a *al segle XIV*.

Tornant a l'ús que el nostre autor feia de les preposicions *en* i *a*, convé observar que l'ús precís li permetia expressar que un locatiu d'una oració no era un règim de destinació, sinó un circumstancial normal i corrent:

6. *L'endemà, a punta de dia, uns quants joves sacerdots mallorquins, que nos acompanyàvan en la devota peregrinació, entonaren...* (p. 325)

Per a interpretar adequadament l'oració anterior, hem de tindre en compte que els personatges estan fent un viatge a Roma en vaixell i, com a conseqüència, *la peregrinació comença en el moment d'eixir del port de Barcelona*. I bé, si els personatges ja estan dins de la peregrinació prou que caldrà usar la preposició *en*.

Acabarem les observacions sobre l'ús de les preposicions *en* i *a* constant que Verdaguer recorria sempre a la preposició *en* per a indicar que

una persona estava en una població, és a dir, usava sistemàticament la preposició *en* davant dels topònims:

7. *Férem nit en Anàs... En Nibrós, hi havia un senyor que... En Bonastarre, hi ha un retaule gòtic* (p. 24-25)
8. *Lo dia de S. Tomàs de 1808, uns paquetayres havien feta nit en Mongarre* (p. 56)
9. *Lo dilluns de Setmana Santa morí la beata Catarina Tomàs, y, per això, en tal dia se celebra, en Palma y en son convent, sa solemne festa* (p. 334)

9.2. Absència de la preposició *per a*

Garolera (1991: 255) constata que, *per a* expressar finalitat, Verdaguer usava *pera* «en escrits en prosa de la primera època», i remet a uns «Escrits inèdits» (que no he trobat). En canvi, en quasi totes les narracions de viatges només recorre a la forma *per*. En moltes edicions, varen canviar *per* per *pera*. Més que indicar la finalitat amb *per*, el fet és que eixa forma expressa tots els valors de la preposició *per a*. Així, la primera forma *per* de 10 no expressa finalitat:

10. *Caríssim: Dia de doble festa ha sigut per mi lo de la Assumpció, que acabo de passar en est devot santuari, desconegut per molts catalans y sostingut pels francesos* (p. 49-50)

La mateixa relativitat que hi ha en *Ser (un dia) de festa per a mi*, apareix també en *Ser (una cosa) desconeguda per a algú*. En canvi, *pels francesos* és una causa humana o «agent». Per una altra banda, notem que Verdaguer no escriu *desconegut de molts catalans*.

Com és previsible, el fet d'usar una sola forma *per a* expressar dos conjunts de nocions entre les quals n'hi ha de tan oposades com són la causalitat (*per*) i la finalitat (*per a*) provoca incertituds en els lectors, com ara en aquest exemple:

11. *Qui li encomana una missa, qui li dóna una almoyna per la Verge* (p. 53)

Ací, tant podria ser que la Mare de Déu fóra la destinatària de l'almoyna com la causa per la qual està feta (com ara quan algú promet a la

Mare de Déu que farà una almoïna —per als pobres— per haver obtingut alguna cosa).

9.3. *Un sistema que trontolla: la superioritat i la inferioritat*

Crec que, el dia que tindrem estudis sobre l'evolució de les sis preposicions *dalt*, *baix*, *damunt*, *davall*, *sobre* i *sota*, trobarem que hi ha hagut dos empobriments. En el cas del valencià, han tendit a desaparèixer les preposicions *davall* i *sota*, absorbides per *baix*. En canvi, els valencians mantenen bé la distinció entre *dalt*, *damunt* i *sobre*. Com ara, deixem coses *damunt la taula* (i no *sobre la taula*); o amaguem un llibre *dalt l'armari* (i no *a sobre de l'armari*). Pel que fa al balear i al català occidental, he vist indicis que fan pensar que han mantingut prou bé les tres parelles. Finalment, en el català oriental pareix que hi ha hagut una expansió de *sobre* i *sota* i, correlativament, un afeybliment de les altres dos parelles. En les narracions de Verdaguer, he trobat *dalt* i *damunt*:

12. *Dalt de la serra, entre·ls pins, comènsan a barrejar-se abets* (p. 10)
13. *Les [dones] de Mamale úsan un trajo verament d'etat mitja: vestit negrench [...], una caputxeta molt petita al cap, [...], y, damunt, una espècie de còfia bermella* (p. 51-52)

Però també he vist relacions locatives purament físiques en què el nostre autor no va recórrer a cap de les dos preposicions anteriors, sinó a *sobre*. Ací en tenim uns quants exemples (en 16, n'hi ha dos):

14. *Allí ningú talla·ls arbres: quan se cànsan de viure, s'ajauen als peus dels altres; si cauen sobre·l riu, fan de passera a las bacas* (p. 16)
15. *Davant del temple hi ha una imatge de la Puríssima Concepció, sobre l'elegant portal barroch* (p. 333)
16. *Sobre l'urna hi ha dos àngels: l'un, amb un lliri; l'altre, amb un pa de sucre y, sobre, un aucell* (p. 334)
17. *Com lo sol està sobre·l cap, a l'altra banda sas ombras s'allàrgan* (p. 336)

Quan la preposició *sobre* invadeix els camps semàntics de *dalt* i *damunt*, els lectors poden deduir sovint quina relació locativa hi ha en el món referencial: *damunt* en 12, 13 i en els dos exemples de 14; i *dalt* en 15. En canvi, la

substitució de *dalt* i *damunt* per *sobre* alguna volta té com a conseqüència que el receptor no sap si la relació locativa és de superioritat en general (*dalt*) o de superioritat immediata (*damunt*), com ara en aquest exemple:

18. *Sobre Anàs hi ha dues coves* (p. 25)

9.4. Ús freqüent de la preposició *vora*

Des de fa anys, tinc la impressió que la llengua culta actual no usa la preposició *vora* tant com convindria i, llegint Verdaguier, he tingut la sorpresa agradable de trobar-la sovint:

19. *Galantment asseguda vora'l riu* (p. 22)
 20. *Una imatge de la Verge que's deixa vora'l presbiteri* (p. 54)
 21. *Més enllà, vora la horta que en altre temps fóra baïa, se veuen tres o quatre escalons de un teatre romà* (p. 338)
 22. *En Miquel Costa, que trovàrem casualment vora un claper de gegants, nos en mostrà un que'n tenia en lo seu so y allí a la vora* (p. 339)

El constituent nominal subordinat per *vora* va sistemàticament amb actualitzador, que deu ser la manera més adequada d'assegurar-se l'eixamplament de l'ús de la preposició *vora* en la llengua viva. És a dir, per molt arrelades que estiguen en la llengua col·loquial les construccions *vora mar* o *vora camí* (sense actualitzador), potser és preferible que, en l'ús reflexiu o culte, no hi haja cap irregularitat.

9.5. La preposició de *després* de les preposicions fortes

Un dubte de la llengua actual és el següent: saber què és preferible, dir la preposició *de* després de les preposicions fortes, o no dir-la. Es veu que en la llengua parlada hi ha una variació relativament gran i, per tant, no aprofita per a orientar-se. En eixa situació, cal cercar per un camí que és adequat sempre: saber què explica l'evolució, és a dir, aclarir per quines raons tots els parlars han tendit a passar de *davant mi* a *davant de mi*. En uns parlars, l'evolució està més avançada; en uns altres, no tant; però tots han iniciat el procés. No cal dir que l'estudi de la qüestió també ha de precisar si l'evolució produïx efectes positius o negatius en el sistema lingüístic.

En la llengua de Verdaguer, moltes voltes apareix la preposició *de*. Em limite a posar-ne dos exemples:

23. *Dalt de la serra, entre·ls pins, comènsan a barrejar-se abets* (p. 10)
24. *Matà un os en lo bosch de pins davant del poble* (p. 22)

Com a lector, he tingut la impressió que l'absència de *de* és minoritària, però això sí: gens escassa. Ací n'hi ha una mostra:

25. *Férem un crit davant una agrupació de casas: ningú respongué* (p. 17)
26. *Davant la casa del dit notari* (p. 33)
27. *Que·ls reb a la porta de la rectoria davant una taula coberta ab un drap bermell* (p. 53)
28. *No hi ha més que·ls ossos dins una hermosa figura de cera. Davant del temple* (p. 333)
29. *Casi tot l'altar està ocupat pel seu sepulcre o urna, dintre la qual [...]* (p. 334)
30. *Són dignes de ser tancats dins una capsa* (p. 338)
31. *Està ja dins las entranyas de la terra* (p. 343)
32. *No és la de davant la cova* (p. 344)

Mirant els exemples que tenia anotats, he observat que el nom és sempre femení. En el cas (molt probable) que això no siga un atzar, convindria mirar si la causa està en el fet que, amb l'article femení, com a regla general eliminem una síl·laba: *damunt de la taula* té sis síl·labes, contra les cinc de *damunt la taula*. En canvi, en el masculí no hi ha cap variació síl·làbica: tant *damunt del llibre* com *damunt el llibre* tenen cinc síl·labes. Per una altra banda, he vist un cas d'absència de la preposició *de* davant d'un nom propi:

33. *Darrera Burgo hi ha Llaborre* (p. 26)

El dia que algú faça un bon estudi sobre l'aparició de la preposició feble *de* després de les fortes, podria mirar si, per molta importància que hàgem donat a l'absència de la preposició *de*, eixe procés és molt limitat en qualsevol parlar (amb inclusió del balear). Com ara, la preposició *de* no pot faltar en l'ús de les preposicions temporals, és a dir, no hi ha cap parlar

que diga *abans les set* (per *abans de les set*). En les preposicions locatives físiques, la supressió de la preposició *de* està limitada a una part de les que tenen un ús més freqüent (en els exemples, *davant*, *darrere* i *dins*). Per una altra banda, hi ha preposicions locatives físiques que tots els parlars usen sense la preposició *de*, com ara *vora* (*vora el riu*, i mai **vora del riu*).¹² Tot plegat, fa pensar que hi ha algun factor concret que regula la presència de la preposició *de*, de tal manera que, en l'estadi lingüístic actual, *excepcionalment és factible* suprimir eixa preposició (mai amb caràcter obligatori), i això en tot el nostre domini lingüístic. Diguem-ho clar i ras: el fenomen de la presència i l'absència de la preposició *de* després de les preposicions fortes podria tindre una naturalesa i una importància ben diferents de les que insinuen no pocs dels nostres manuals.

9.6. La construcció «a + preposició forta + de»

L'aparició de la preposició feble *a* davant d'una preposició forta és un fenomen molt reduït en la llengua de Verdguer:

34. *Y, més a prop valls rientes* (p. 19)
35. *Més a prop de la mar hi ha una balma* (p. 342)

Per cert, eixa evolució deu ser necessàriament posterior a l'aparició de la preposició *de*. Pel que fa a l'origen, a més de buscar quin és el factor concret que ha causat la variació podríem mirar si comença per la preposició *prop*, ja que en valencià (on la presència de la *a* és molt minoritària) es pot sentir *a prop de l'estació* en algun lloc (com ara a Castelló de la Plana). Per una altra banda, la naturalesa de la *a* podria ser radicalment diferent de la *de*. En concret: mentre que l'aparició de la preposició *de* deu ser una evolució inevitable, la preposició *a* no deu ser necessària (ni tan sols desitjable).

9.7. La forma invariable de les preposicions

Solem creure que la manera de pronunciar una paraula pot repercutir en la manera d'escriure-la, cosa que, en l'ortografia actual, es manifesta en

12. No cal dir que és del tot diferent quan usem *vora* com a nom: *a la vora del riu*.

l'ús de l'apòstrof, en les contraccions i en la variació de la forma (com ara *fins a* i *fins*). Ara bé, d'alteracions n'hi ha moltes més en la llengua parlada. I és una sort que no les representem en la llengua escrita, perquè, per als parlants, la proposta més simple i més eficaç que hi ha és mantindre invariable la grafia de les paraules, independentment de com pronunciem una paraula en una construcció concreta (com ara el pronom *ho* en la pronúncia occidental de les oracions *No puc ni pensar-ho* i *Mira-ho*). En eixa qüestió, tenim unes quantes variacions, la majoria de les quals estan ben poc justificades, com ara *com a* i *com*, o *fins a* i *fins*. En la segona preposició, és probable que Verdaguer cercara conscientment l'objectiu de mantindre fixa la grafia:

36. *A la tarde del mateix dia, baixí la serra fins a trobar lo riu* (p. 16)
37. *En lo temple, que fan ressonar fins a altas horas ab himnes y càntichs* (p. 54)
38. *Girant-se encara des de les serres per despedir-se una begada més de sa patrona de Mongarre, que no veuran fins a l'any que ve* (p. 55)

Notem que, en el segon exemple, el fet que la paraula següent comence per *a* no fa que el nostre autor elimine el segon component de *fins a*. Per una altra banda, en el darrer exemple hi ha una altra actuació positiva: no perquè *fins a* forme part d'un circumstancial de temps, Verdaguer varia tampoc la forma de *fins a*.

10. Oracions compostes (relatiu, infinitiu, gerundi)

10.1. Oracions relatives: un model molt positiu

En l'obra de Fabra, hi ha regles que es fonamenten explícitament en dades empíriques medievals. En canvi, no recorde haver vist que el lingüista cite fragments concrets d'escriptors del segle XIX. I no és perquè la llengua culta d'aquella època no s'ho meresquera, com ja hem vist en apartats previs (com ara en l'ús de la dualitat *altres* i *uns altres* —§2.6—, o en la construcció *l'u* i *l'altre* —§2.7—). He fet eixa reflexió perquè la manera en què Verdaguer usava les oracions relatives té una coherència interna i una adequació més que notables. Ací, no puc demostrar ni eixa afirmació ni

unes altres que faré, ja que primer hauria de mostrar quina evolució hi ha hagut en el sistema relatiu des de l'Edat Mitjana als nostres dies, i en què ha sigut positiva l'evolució i en què no ho ha sigut. Em limitaré a opinar que la normativa que tenim sobre les oracions relatives és difícil perquè hem de fer dos operacions de signe contrari: d'una banda, hem de mantindre ferriament una part de les característiques del sistema viu; de l'altra, hem de recuperar unes quantes construccions de la llengua medieval. I bé, he de confessar que m'ha colpit veure que, eixes dos operacions, ja les havia assajades Jacint Verdaguer. Vegem-ho succintament. Començarem per les oracions relatives bàsiques (les anomenades *especificatives*).

Les oracions relatives fonamentals són aquelles en què el constituent relatiu és el subjecte (*la persona que ve*) o l'objecte directe (*la persona que mires*). En eixos dos casos, la llengua medieval feia predominantment la distinció *qui* per al subjecte i *que* per a l'objecte directe, diferenciació que el francès escrit ha mantingut i que, en el primer terç del segle XX, hom va intentar recuperar entre nosaltres. En canvi, Verdaguer usa estrictament el sistema viu, és a dir, no he vist que recórrega mai a *qui* quan el constituent relatiu és subjecte. En posaré un exemple triat a posta:

1. [parlant d'un avetar fet malbé per un temporal de vent] *Algun n'hi ha, entre·ls que jauen, que, més sortós, al caure ensopegà·l forcat d'un germà seu més fort, y s'aguanta encara y trau algun rebrot d'esperansa* (p. 14)

A pesar de la separació entre l'antecedent (el pronom *en*) i *que* (*n'hi ha, entre·ls que jauen, que...*), el poeta no imita la llengua medieval.

En els casos en què el constituent relatiu fa la funció de circumstantial, si la preposició és feble Verdaguer no usa mai ni l'article ni *qual*:

2. *El Noguera [...] condueix a l'hermitatge y al poble a què ha donat nom* (p. 50)
3. [parlant de palets de riera] *Tres o quatre se'n podrien portar la rectoria, tal és la rapidesa ab què baixan, y un centenar se'n podrien portar lo poble* (p. 26)
4. *Lo fragment de la novena en què[s] descriu la mort de la beata* (p. 334)

L'article només apareix quan està elidit el nucli nominal de què depén l'oració relativa, com ara *entre·ls que jauen* (1) o *són los que, casi per complet*,

fan l'aplech (14). L'exclusió de la construcció *el qual* amb les preposicions febles és una de les diferències que hi ha entre el sistema de Verdaguer i el de Fabra. I no és que el poeta no use l'adjectiu *qual* en les oracions relatives, però el reservava per a les preposicions fortes (5) i per a les oracions relatives «genitives» o qualificatives (que comentarem en acabant, 6):

5. *Casi tot l'altar està ocupat pel seu sepulcre o urna, dintre la qual se la veu, blanca y tendra, com si s'acabàs de morir* (p. 334)
6. *A l'ombra dels quals*

No n'he vist cap exemple, però no m'estranyaria gens que Verdaguer també usara la construcció *el qual* en una part de les oracions relatives explicatives. I bé, l'ús de *el qual* en el sistema de les oracions relatives deu ser una recuperació de la llengua medieval (o de la llengua culta dels segles posteriors), feta o bé directament per Verdaguer, o bé per uns altres autors de la Renaixença.

Cal dir que l'ús de *qual* no és l'únic cas en què Verdaguer bevia de la llengua culta del passat. Tan poc popular com l'adjectiu *qual* deu ser la repetició de la preposició (*en... en*) en l'exemple següent:

7. *En lo moment en què arribava a l'altar, una coble de músichs ha tocat...* (p. 334)

Podem dir, doncs, que el sistema relatiu que usava Verdaguer té components de la llengua viva i components de la llengua medieval (o de la llengua culta dels segles anteriors). Eixa actuació és una mostra de l'afirmació que el nostre autor entenia el lligam entre la llengua viva i la llengua culta com toca: sempre hem de tindre en compte la llengua popular, però eixe no és l'únic criteri. Tota llengua culta ben feta intenta conjuminar la llengua viva, la llengua culta heretada i la coordinació dels parlars. Per una altra banda, l'ús que Verdaguer feia de *el qual* és més moderat que en la proposta de Fabra (com ara l'absència amb les preposicions febles, *lo moment en què*, i mai *lo moment en lo qual*). De fet, el dia que tindrem una anàlisi de les regles del lingüista sobre les oracions relatives comprovarem que hi ha un abús innecessari de la construcció *el qual*. Diguem-ho sense embuts: en algun aspecte important, la concepció que Verdaguer tenia de les oracions relatives probablement és superior a la que tenia Fabra.

En el sistema de relatiu que practicava Verdaguer, hi ha més encerts. Quan el constituent relatiu és un modificador qualificatiu, en el segle XIX hi havia diverses opcions en la llengua escrita. Garolera (1991: 257) mostra que Verdaguer vacil·lava entre unes quantes possibilitats, encara que el mitjà que usava més sovint és la construcció medieval. En els exemples que posa, n'hi ha set que corresponen a eixa construcció (8) i, quatre, a la construcció «*qual* + nom» (9):

8. *A l'ombra dels quals* (set exemples)

9. *Qual tint negrós* (= *el tiny negrós del qual*; quatre exemples)

En les narracions que he llegit, he trobat una manifestació del sistema popular, el qual, certament, no comporta cap efecte negatiu:

10. *Un dels cims de la serra de Begas, que no li se'l nom* (p. 11)

Encara que siga un detall, deixeu-me dir que Verdaguer no usa la construcció *l'any vinent*, que és una resta d'una classe d'oracions relatives desaparegudes fa molts segles. La construcció a què recorre és la regular, que també deu ser la viva de la major part de la llengua, *l'any que ve*. Em limitaré a reproduir dos exemples que estan quasi junts:

11. *Per despedir-se una begada més de sa patrona de Mongarre, que no veuran fins a l'any que ve. Jo, encara que no me'n sé anar, no trigaré a desdir-me'n també; mes èbi tornaré l'any que ve?* (p. 55)

Acabarem la descripció del sistema de relatiu de Verdaguer focalitzant les oracions explicatives. Garolera (1991: 254) destaca que l'escriptor romàntic no usa el pronom *qui* en la funció de constituent relatiu subjecte. Probablement, es referix a les oracions relatives explicatives, ja que les dos úniques excepcions que troba hi pertanyen:

12. *En lo més alt y enasprat d'ell se tròban dues creus grabades en la roca viva per lo bisbe Vòltas, castellà, qui, al sortir de la visita pastoral...* (p. 21)

13. *Lo castell d'Àrreu és una gran casa espitllerada, ben conservada encara. Allí posava lo duch de Medinaceli, qui apadrinà una noya de la casa.* (p. 37)

Fent la funció dita (subjecte d'una oració relativa explicativa), he trobat molts exemples amb *que*, com ara els tres següents:

14. *...baixar la gent de l'altra banda del Pirineu, que són los que, casi per complet, fan l'aplech* (p. 51)
15. *De bona arribada van a visitar sa virginal patrona y, després, al reverent administrador; que·ls reb a la porta de la rectoria* (p. 53)
16. *mostrant-la als pastors y pagesos, que s'hi encomànan* (p. 54)

Eixe fenomen és important per tres raons unides: en primer lloc, perquè la llengua viva actua així sistemàticament; en segon lloc, perquè l'actuació que comentem no produïx cap efecte negatiu; finalment, eixa qüestió és important perquè el castellà escrit hi usa molt sovint el pronom *quien*, cosa que ha fet que en els segles XIX i XX (i també ara) entre nosaltres no siga gens estrany l'ús de *qui* en la llengua escrita. De fet, Garolera comenta que els editors de Verdaguer li varen canviar molts *que* per *qui* en la funció que hem comentat. Pel que fa als únics exemples de Verdaguer que he vist amb *qui*, el segon (13) no veig que tinga cap justificació. En canvi, en 12 hi ha una classe especial d'oració relativa explicativa, la qual fa aconsellable recórrer a un constituent relatiu específic. Verdaguer va usar *qui* i, ara, recorreriem a la construcció *el qual*:

17. *En lo més alt y enasprat d'ell se troban dues creus grabades en la roca viva per lo bisbe Voltas, castellà, el qual, al sortir de la visita pastoral...* (p. 21)

Seguint en les oracions relatives explicatives, mirat des d'ara no és positiu el constituent *lo que* de l'exemple següent:

18. *En lo moment en què arribava a l'altar, una coble de músichs ha tocat una de les Set Paraulas, de Haydn, y després —lo que m'ha fet un efecte poch falaguer— han cantat una estrofa de uns goigs castellans, de mala poesia y pitjor tonada* (p. 334)

Un escriptor que coneixia la llengua medieval i que usava un sistema de relatiu amb tants encerts, hem de pensar que, si podia recórrer a *lo que* en les oracions explicatives, és perquè la llengua medieval usava eixe mitjà

i un altre equivalent, *la qual cosa*. Mirat des d'ara, *lo que* no és res més que una construcció castellana que substitueix progressivament les construccions populars, l'una relativa (*cosa que*, 19) i, l'altra, no (*i això*, 20):

19. *Han cantat una estrofa de uns goigs castellans, cosa que m'ha fet un efecte poch falaguer*
20. *Han cantat una estrofa de uns goigs castellans, de mala poesia y pitjor tonada, i això m'ha fet un efecte poch falaguer*

És probable que la substitució de *cosa que* per *lo que* ja siga antiga en la llengua escrita (probablement de tot el segle XX, i no sé si també del XIX). Per una altra banda, de la descripció anterior es desprén que la manera més simple d'oposar-se a *lo que* no és recórrer a *la qual cosa* (que és el mitjà que va promoure Fabra). De fet, la construcció *la qual cosa* té dos avantatges enormes: usar un constituent tan poc popular com *la qual*, i ser el doble de llarga que *lo que*. En canvi, *cosa que* té l'avantatge de ser viu, popular i breu, característiques que també té l'altra opció (la del pronom anafòric: *i això*), la qual no té tampoc cap efecte negatiu.

10.2. Unes oracions d'infinitiu dubtoses

En la llengua viva, podem usar la preposició *per* amb un infinitiu quan representen un fet que executem repetidament:

21. *Això t'ha passat per confiar en ell = perquè has confiat en ell repetidament*
22. *Això t'ha passat per haver confiat en ell = perquè has confiat en ell (una volta)*

En canvi, si no hi ha el matís de reiteració, sinó un fet que expressa una permanència, en la llengua viva sempre he sentit l'oració completa:

23. *M'agrada {Dènia / Josep} perquè és molt tranquil*

Divergint d'eixa actuació, en Verdaguer he vist diverses voltes una oració d'infinitiu que expressa una permanència i no té el matís de repetició:

24. *Lo Pallars no's veu tant com des de Rubió, per quedar Solòria a un costat* (p. 18)

25. *Son nom ve de Ter via, per encontrar-s'hi los camins de Ferrera, lo de Llaborsí y'l de Cardós* (p. 23)
26. *Mongarre [...] és [...] notable per dar naixement al Garona y al Noguera, que, separant-se en son bressol, se'n van a regar tan distints païssos* (p. 50)

10.3. La posició dels pronoms febles d'oracions d'infinitiu

En la posició dels pronoms febles que pertanyen a una oració d'infinitiu, hom ha fet afirmacions poc fonamentades. Es veu que hi ha una certa tendència a traslladar-los al verb de l'oració principal:

27. *La carta, li la pensava donar demà / La carta, pensava donar-li-la demà*

Ara bé, això està limitat per la funció de l'oració d'infinitiu. Quan és objecte directe (27), és molt fàcil. En canvi, quan és un règim verbal en el valencià que he après no sol fer-se:

28. *Ve de portar el xiquet a escola / Ve de portar-lo a escola / ?El ve de portar a escola*
29. *Demà, anirem a firmar el contracte / Demà, anirem a firmar-lo / ?Demà, l'anirem a firmar*

En la llengua de Verdaguer els pronoms febles apareixen sovint en les oracions d'infinitiu (30, 31), fins i tot en casos en què l'oració d'infinitiu és més fictícia que altra cosa (32: *acabar* en mode obligatiu) o quan hi ha un verb transitiu (*voler*) seguit per un verb que no afecta la posició dels pronoms febles (*deixar*, 33):

30. *Entre las dotze y una de la tarde d'ubir comensaren a veure's baixar dels ports la gent* (p. 50)
31. *Memòries a tots mos estimats amichs d'eixa estimada y anyorada ciutat, abont, si Déu ho vol, no trigarem a veure'ns* (p. 57)
32. *En [l']altre gloriós aplech que no ha d'acabar-se mai* (p. 56)
33. *No obstant de que ma carta llargueja, no vull deixar de contar-te un cas que...* (p. 56)

L'exemple que veurem ara és notable per dos raons: en primer lloc, perquè el verb principal és modal (*deure*), que deuen ser els primers que afavorixen l'anteposició dels pronoms febles; en segon lloc, perquè, en la primera oració de 34, el pronom *hi* està davant de *tornar*:

34. *Mes ¿hi tornaré l'any que ve? ¿Podré tornar-hi mai més?* (p. 55)

Acabarem l'apartat amb una anècdota que mostra fins a quin punt Verdaguer era capaç de munyir la llengua. En l'oració prèvia a la de 34, hi ha una anteposició (*Jo, encara que no me'n sé anar*) que no he sentit mai:

35. *Jo, encara que no me'n sé anar, no trigaré a desdir-me'n també; mes ¿hi tornaré l'any que ve? ¿Podré tornar-hi mai més?* (p. 55)

Per a aclarir quin és el factor torbador, començarem per precisar quina és la naturalesa dels pronoms febles de *anar-se'n*. Eixos pronoms són molt específics perquè fan que el verb a què s'adjunten adquirisca un contingut semàntic diferent: de moviment general (*anar*), passem a 'moviment que focalitza l'origen i, per tant, hi ha separació'. En definitiva, els pronoms dits generen una *derivació*, semblant a la de *emportar-se* o *envolar-se* (creats a partir de *portar* i *volar*), per bé que el pronom *en* ací ja està aglutinat al radical (com mostra la separació entre *en* i *se* que hi ha en *emportar-se*, contra la impossibilitat de dir **No puc en anar-me*). El fet que els pronoms *es* i *en* de *anar-se'n* tinguen una finalitat derivativa (crear una paraula nova, diferent de *anar*) explica que eixos pronoms no fan cap funció sintàctica en la seua oració. Això, però, no ha impedit que, en oracions d'infinitiu, els parlants puguem traslladar-los a l'oració principal quan hi ha un verb modal (*poder*: *Ara no me'n puc anar*) o semànticament semblant (*No me'n vull anar*). ¿Per què, doncs, l'oració d'infinitiu que comentem (*Jo, encara que no me'n sé anar*) sona estranya? Deu ser per la poca compatibilitat semàntica que hi ha entre els verbs *saber* i *anar*: podem *saber* o no saber *com* ens n'hem d'anar d'un lloc; en canvi, la decisió d'anar-se'n va lligada a la *voluntat* i, per tant, *volem* o no *volem anar-nos-en*. Eixos factors semàntics deuen explicar que, en el cas que algú diga *Si no saps anar-te'n, jo t'acompanyaré*, interpretem que el receptor no sap *com* eixir-se'n, del lloc on es troba.

I bé, davant de les observacions anteriors ¿hem de pensar que Verdaguer tingué un lapsus lingüístic? Gens ni miqueta. L'escriptor cons-

cient i reflexiu ha de tindre llibertat per a violentar la llengua, sempre (és clar) que ho faça conscientment i reflexivament. I, Verdaguer, prou que era conscient i reflexiu. Calcule que, en 35, el nostre autor vol transmetre la lluita interna en què brega: no és només que no se'n vullga anar del santuari on es troba; és molt més que això: és que, *encara que volguera anar-se'n*, la seua voluntat no *sabria* com fer-ho, tan a gust està. En definitiva, ens trobem davant d'una supeditació de la *voluntat* al *sentiment*. Vet ací que hem arribat a una mostra d'un consell: abans de dir que un bon escriptor ha errat, els lingüistes ens ho hem de pensar deu voltes, no siga cosa que el suposat error siga, en realitat, una operació lingüística magistral.

10.4. El gerundi anomenat «de coordinació»

Les oracions subordinades de gerundi expressen un temps que coincideix amb el temps de l'oració principal. Són circumstancials de manera (*Ho ha trobat separant les peces*) o atributius (*Ha vingut cantant*). En la llengua viva, usem els gerundis perfectament, de tal manera que no se li ocourrà a ningú canviar l'oració coordinada *Va caure i es va trencar una cama* per *Va caure trencant-se una cama*. En canvi, el castellà escrit (i més llengües) sí que recorre a eixe mitjà, cosa que sol donar com a resultat oracions llargues i, no poques voltes, fosques. En la prosa de Verdaguer, l'anomenat «gerundi de coordinació» apareix sovint, i produïx els efectes predictibles. Com ara, si partim l'oració de 36 en tres (37), em pense que l'expressió no perd, ans al contrari:

36. *A trench d'alba se diu missa, combregant en ella casi tothom, y, com un aixam d'abelles al sortir en aquella hora del rusch, se'n van, quiscú per son cantó, girant-se encara des de les serres per despedir-se una begada més de sa patrona de Mongarre, que no veuran fins a l'any que ve* (p. 55)
37. *A trench d'alba, se diu missa i casi tothom combrega. Quan s'acaba, com un eixam d'abelles en sortir del rusc, se'n van, cada u per la seua banda. Es giren encara des de les serres per despedir-se, una vegada més, de la patrona de Montgarri, que no veuran fins a l'any següent*

En les dos parelles de 38-41, he partit una oració llarga en dos:

38. *A dos quarts de una, rodejat de cardenals, arquebisbes y bisbes, vegérem entrar a nostre santíssim pare Lleó XIII, fent ressaltar la blancor de sa sotana y de sos cabells les vestidures morades y vermelles episcopals y cardenalícies* (p. 328)
39. *A dos quarts de una, rodejat de cardenals, arquebisbes y bisbes, vegérem entrar a nostre santíssim pare Lleó XIII. La blancor de sa sotana y de sos cabells feia ressaltar les vestidures morades y vermelles episcopals y cardenalícies*
40. *Donada la benedicció apostòlica [...] y rebuts los homenatges [...], sa santedat se dignà baixar humilment entre nosaltres, tenint per cada hu una expressió amorosa, una mitja rialla, donant-nos a besar sa mà sagrada y encenent nostres cors en amor a Jesucrist y a la santa Iglésia* (p. 328)
41. *En haver donat la benedicció apostòlica [...] y haver rebut los homenatges [...], sa santedat se dignà a baixar humilment entre nosaltres. Tingué per cada hu una expressió amorosa, una mitja rialla; nos donà a besar sa mà sagrada, y encengué nostres cors en amor a Jesucrist y a la santa Iglésia*

L'abús del gerundi pot fer usar oracions relatives arcaiques, desaparegudes de la llengua viva fa molts segles:

42. [parlant d'un cementeri] *A part esquerra hi ha un altaret gòtic, representant lo Naixement* (p. 338)
43. [parlant d'un cementeri] *A part esquerra hi ha un altaret gòtic, que representa lo Naixement*

Crec que, en la llengua literària, el gerundi de coordinació només és un recurs vàlid quan hem de representar uns fets que exclouen tres possibilitats: la coordinació, el gerundi regular i oracions juxtaposades. Per a il·lustrar eixe cas, posaré un fragment d'Artur Bladé:

44. *Els refugiats de 1939 aniran sovint a visitar el monestir de Sant Miquel de Cuixà, bo i comentant el fet curiós de trobar-se desterrats en un punt tan dolç* (A. Bladé, 1970; reproduït en Jordi Manent, *Pompeu Fabra a l'exili*, 2005: 96)

En 44, hi ha dos fets: visitar un monestir i fer un comentari. Ara bé, no es produïx primer la visita i tot seguit el comentari, cosa que demana la coordinació amb *i*:

45. *Els refugiats de 1939 visitaven sovint el monestir i comentaven que es trobaven en un punt tan dolç*

No és tampoc que, cada vegada que feien la visita, desplegaven el comentari, valor que comporta el gerundi regular:

46. *Els refugiats de 1939 visitaven sovint el monestir comentant que es trobaven en un punt tan dolç*

Finalment, els dos fets no són independents, propietat que exigix la juxtaposició d'oracions:

47. *Els refugiats de 1939 visitaven sovint el monestir. Comentaven que es trobaven en un punt tan dolç*

I bé, quan hem d'expressar dos fets que no responen a cap situació clara i concreta (cosa que deu passar ben poques voltes) podem recórrer a una oració subordinada de gerundi (sempre precedida de coma). En eixos casos, també és útil reforçar el gerundi amb *ho i*, tal com ha fet Bladé. En Verdaguer, he vist un cas més simple:

48. *Se càntan després les vespres solemnement y s va a acompanyar la Verge per aquella vall hermosa, mostrant-la als pastors y pagesos, que s'hi encomànan* (p. 54)

En 48, no hi ha tres fets successius (cantar vespres, acompanyar la Mare de Déu i mostrar-la als assistents), cosa que demanaria tres oracions coordinades:

49. *En acabant, càntan les vespres solemnement, acompanyen la Verge per aquella vall hermosa i la mostren als pastors y pagesos, que s'hi encomànan*

Verdaguer només vol expressar dos fets: cantar vespres i, allhora que acompanyen la Mare de Déu, la mostren. Ara bé, no la mostren cons-

tantment durant tot l'acompanyament (valor que demanaria un gerundi regular — sense coma):

50. *En acabant, càntan les vespres solemnement i acompanyen la Verge per aquella vall hermosa mostran-la als pastors y pagesos, que s'hi encomànan*

El fet d'acompanyar-la i el fet de mostrar-la són relativament independents: l'acompanyament és previ i constant, mentre que el fet de mostrar és posterior i no constant, cosa que possibilitaria la coordinació si només haguérem d'expressar eixos dos fets:

51. *En acabant, acompanyen la Verge per aquella vall hermosa i la mostren als pastors y pagesos, que s'hi encomànan*

I bé, a causa de les impossibilitats vistes no seria incoherent recórrer al gerundi de coordinació, tal com va fer Verdguer.¹³

10.5. *Elisió de les preposicions de, en i a davant de que*

La llengua popular actual continua elidint alguna preposició davant de *que*, sobretot *de*. Això fa pensar que, a la darrerria del segle XIX, havia de ser així com a mínim. En canvi, els parlants no solen ser-ne conscients, potser perquè, quan u ho pensa, d'alguna manera veu que la presència de la preposició és l'opció regular, no debades apareix quan el constituent nominal és un nom restringit o un pronom (cf. *Estar convençut d'una cosa / Estar convençut que ha sigut així*). Eixe procés podria explicar que, en la prosa de Verdguer, aparega alguna preposició *de* davant de *que*:

52. *Nos encalsava ab l'ilusió de que portàvam frau* (p. 19)
 53. *No obstant de que ma carta llargueja, no vull deixar de contar-te un cas* (p. 56)
 54. *Segurs de que cap noy entramaliat los vindrà a traure* (p. 337)

13. Això no obstant, la paràfrasi de §6.7 (44) ha usat un mitjà diferent (una oració juxtaposada).

Bibliografia citada

- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1994). *Gramàtica de la llengua catalana. Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- BOFARULL, Antoni de, i BLANCH Antoni (1867). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Espasa Hermanos. Edició facsímil de Llibreries París-València, València, 2000.
- GAROLERA, Narcís (1991). «Estudi introductor» a Verdaguer (1878-1884). Constituïx el primer volum de l'obra.
- GINER, Josep (1998). *Obra filològica (1931-1991)*. Estudi preliminar, edició crítica a cura d'Antoni Ferrando, amb la col·laboració de Santi Corrés. València: Editorial Denes.
- DCVB = A. M. ALCOVER i F. B. MOLL (1926-1968). *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Palma de Mallorca: Ed. Moll, 10 vol.
- DECLC = J. COROMINES (1980-1991). *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*. Barcelona: Curial, 9 vol.
- FABRA, Pompeu (1906). «Qüestions d'ortografia catalana». *I Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. Barcelona, 1906. Cite primer per la versió original, i després per Fabra (1980: 23-78).
- FABRA, Pompeu (1980). *La llengua catalana i la seva normalització*. Barcelona: Ed. 62. A cura de Francesc Vallverdú.
- MOLL, Francesc de B. (1952). *Gramàtica històrica catalana*. Use la versió catalana de F. Fabregat. València.
- PAR, Anfós (1923). *Sintaxi catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge*. Halle: Max Niemeyer Verlag.
- PINYOL i TORRENTS, Ramon. «Sobre la llengua de Verdaguer». *Llengua Nacional*, 39 (estiu del 2002), p. 33-34.
- SARAGOSSÀ, Abelard (1997). *Criteris de la normativa. L'ortografia contemporània. Uns quants problemes actuals*. València: Ed. Saó i Diputació de Tarragona.
- SARAGOSSÀ, Abelard (1999). «La normativa sintàctica i la sintaxi col·loquial: el cas de la concordança del participi amb els pronoms febles objectius (*Aquesta cançó ja l'he sentida*). Problemes de descripció i de comprensió, amb una proposta per a la normativa». Dins: *Estudis del valencià d'ara (Actes del IV Congrés de Filologia Valenciana. En homenatge*

- al Doctor Joan Veny*) (València, 20-22 de maig del 2000). Paiporta: Editorial Denes, p. 545-580.
- SARAGOSSÀ, Abelard (2000). *El valencià del futur. Una contribució ideològica*. Benicarló: Alambor. Segona edició (revisada i augmentada), 2002.
- SARAGOSSÀ, Abelard (2002). «Propostes sintàctiques per a continuar perfeccionant la llengua del Missal valencià». *Anales Valentinus. Revista de Filosofía y Teología*, Año XXVIII, núm. 56, p. 267-307. [Facultat de Teologia sant Vicent Ferrer, València].
- SARAGOSSÀ, Abelard (2003). *Gramàtica valenciana raonada i popular. Els fonaments*. Gandia: CEIC Alfons el Vell. Cite per la segona edició (revisada i augmentada). València: Tabarca Llibres, 2005
- SOLÀ, Joan (1987). *Qüestions controvertides de sintaxi catalana*. Barcelona: Ed. 62.
- SOLÀ, Joan (1994). *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*. Barcelona: Empúries. Cite per la segona edició, que conté un apèndix.
- VALOR, Enric (1977). *Gramàtica catalana referida especialment al País Valencià*. València: Gorg.
- VERDAGUER, Jacint (1878-1884). *Excursions i viatges*. Use l'edició de Narcís Garolera, 3 vol. Barcelona: Barcino, 1991.
- WITTLIN, Curt (1988). «El català antic, ¿llengua morta?». *Revista de Catalunya*, 18 (abril de 1988), p. 29-35.